

LAG Moslavina kao pokretač ruralnog razvoja

Idžanović, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Agriculture / Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:204:286530>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Agriculture University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET

LAG Moslavina kao pokretač ruralnog razvoja

DIPLOMSKI RAD

Lucija Idžanović

Zagreb, lipanj, 2024.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET**

Diplomski studij:

Agrobiznis i ruralni razvitak

LAG Moslavina kao pokretač ruralnog razvoja

DIPLOMSKI RAD

Lucija Idžanović

Mentor:

doc. dr. sc. Mateja Jež Rogelj

Zagreb, lipanj, 2024.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET**

**IZJAVA STUDENTA
O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI**

Ja, **Lucija Idžanović**, JMBAG 0012259385, rođena 10.10.1998. u Zagrebu, izjavljujem da sam samostalno izradila diplomski rad pod naslovom:

LAG Moslavina kao pokretač ruralnog razvoja

Svojim potpisom jamčim:

- da sam jedina autorica ovoga diplomskog rada;
- da su svi korišteni izvori literature, kako objavljeni tako i neobjavljeni, adekvatno citirani ili parafrazirani, te popisani u literaturi na kraju rada;
- da ovaj diplomski rad ne sadrži dijelove radova predanih na Agronomskom fakultetu ili drugim ustanovama visokog obrazovanja radi završetka sveučilišnog ili stručnog studija;
- da je elektronička verzija ovoga diplomskog rada identična tiskanoj koju je odobrio mentor;
- da sam upoznata s odredbama Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu (Čl. 19).

U Zagrebu, dana _____

Potpis studentice

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET

IZVJEŠĆE

O OCJENI I OBRANI DIPLOMSKOG RADA

Diplomski rad studentice **Lucije Idžanović**, JMBAG 0012259385, naslova

LAG Moslavina kao pokretač ruralnog razvoja

obranjen je i ocijenjen ocjenom _____, dana _____.

Povjerenstvo:

potpisi:

1.	doc. dr. sc. Mateja Jež Rogelj	mentor	_____
2.	izv.prof.dr.sc. Ornella Mikuš	član	_____
3.	izv. prof. dr. sc. Branka Šakić Bobić	član	_____

Zahvala

Zahvaljujem se svim dragim ljudima koji su svojom podrškom, razumijevanjem i poticajem doprinijeli uspješnom završetku studija. Bez vaše podrške i inspiracije, ovaj put bi bio puno teži.

Najiskrenije zahvaljujem svojoj obitelji i dečku na neizmjerne podršci i razumijevanju koje su mi pružili tijekom svakog koraka ovog puta. Vaša ljubav i podrška su mi bili neizostavni temelji u svakom trenutku.

Veliko hvala mentorici Mateji Jež Rogelj na strpljenju, poticaju i neprocjenjivim savjetima koji su mi pomogli usmjeriti istraživanje i razumjeti složene aspekte teme. Vaša predanost i stručnost su mi bili neizostavni putokazi kroz ovaj proces.

Također želim izraziti duboku zahvalnost svim profesorima na fakultetu čija su znanja i vještine obogatile moje akademsko putovanje. Vaše upute i inspiracija ostavili su trajni trag u mom obrazovanju.

Bez podrške prijatelja i kolega, ovo putovanje ne bi bilo isto. Hvala vam što ste uvijek bili tu, pružajući podršku, razumijevanje i osmijeh koji su mi dali dodatnu motivaciju da nastavim.

Na kraju, želim se zahvaliti direktorici LAG-a Moslavina, Anici Lenart, na suradnji, stručnosti i otvorenosti tijekom istraživanja. Vaša podrška i sudjelovanje bile su od neprocjenjive važnosti za ovaj rad.

Hvala vam svima još jednom, na svakom trenutku podrške, razumijevanja i poticaja koji su me vodili kroz ovaj izazovni, ali i izuzetno ispunjavajući put.

SAŽETAK

Diplomski rad istražuje složeni utjecaj Lokalne Akcijske Grupe (LAG) Moslavina na ruralni razvoj regije Moslavina, pružajući dublji uvid u dinamiku i rezultate njezinog djelovanja. Kroz temeljitu analizu dostupnih podataka, istražuju se različiti aspekti aktivnosti LAG-a Moslavina, uključujući projekte, programe i strategije usmjerene prema unapređenju ruralnih područja.

Nadalje, iz intervjua s deset članova lokalne zajednice koji su aktivno sudjelovali u aktivnostima LAG-a, otkrivaju se raznolika mišljenja i iskustva koja obuhvaćaju širok spektar percepcija o utjecaju LAG-a na razvoj ruralnog prostora. Dok su neki izrazili zadovoljstvo postignutim rezultatima i pozitivnim promjenama u zajednici, kao što je promoviranje područja LAG-a i razvoj cjelokupnog ruralnog područja, drugi ističu nedostatke u transparentnosti procesa odlučivanja, nedovoljnu uključenost lokalnog stanovništva, manjak ulaganja u turizam, kao i lošu financijsku preraspodjelu sredstava.

Iz intervjua se jasno vidi da se unatoč postignutim naprecima, LAG suočava s izazovima nedostatka financijskih sredstava i administrativnim preprekama koje mogu usporiti ili ograničiti daljnji napredak. Stoga se kao ključno preporučuje daljnje jačanje partnerstva između javnog, privatnog i civilnog sektora kako bi se osigurala koordinirana i učinkovita suradnja u ostvarivanju zajedničkih ciljeva ruralnog razvoja. Osim toga, naglašava se važnost kontinuiranog praćenja i evaluacije provedenih aktivnosti kako bi se osigurala održivost postignutih rezultata te kako bi se identificirale prilike za daljnje inovacije i poboljšanja.

Ključne riječi: Lokalna akcijska grupa, Moslavina, održivost, partnerstvo, ruralni razvoj, partnerstvo

SUMMARY

The dissertation examines the complex impact of the Moslavina Local Action Group (LAG) on the rural development of the Moslavina region and provides a deeper insight into the dynamics and results of its activities. Through a thorough analysis of available data, various aspects of the Moslavina LAG's activities are examined, including projects, programs and strategies aimed at improving rural areas.

Furthermore, the interviews with ten local community members who have actively participated in the LAG's activities reveal different opinions and experiences, covering a wide range of perceptions about the LAG's impact on rural development. While some were satisfied with the results achieved and the positive changes in the community, such as the promotion of the LAG area and the development of the rural area as a whole, others pointed out the shortcomings in the transparency of the decision-making process, the insufficient involvement of the local population, the lack of investment in tourism and the insufficient financial redistribution funds. It is clear from the interviews that despite the progress made, the LAG faces the challenges of a lack of financial resources and administrative obstacles that may slow down or limit further progress. Therefore, further strengthening the partnership between the public, private and civil sectors is recommended as a key factor to ensure coordinated and effective cooperation in achieving the common goals of rural development. In addition, the importance of continuous monitoring and evaluation of implemented activities is emphasized to ensure the sustainability of the results achieved and to identify opportunities for further innovation and improvement.

Keywords: local action group, Moslavina, sustainability, partnership, rural development, partnership

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. PREGLED LITERATURE	3
2.1. Ruralni razvoj	3
2.2. Program ruralnog razvoja za razdoblje 2014.-2020.	4
2.3. LEADER	6
2.4. Lokalna akcijska grupa	8
3. MATERIJALI I METODE	11
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA	12
4.1. Razvijenost gospodarstva LAG Moslavina	14
4.2. Rezultati provedbe LRS u razdoblju 2014. do 2022.godine	16
4.3. Lokalna razvojna strategija 2023.-2027.	19
4.4. Intervju	21
4.4.1. Motivi za učlanjenje	21
4.4.2. Poznavanje aktivnosti LAG-a	23
4.4.3. Mišljenje o raspodjeli financijskih sredstava	25
4.4.4. Uloga LAG-a u lokalnom razvoju	28
4.4.5. Uloga LAG-a Moslavina u poticanju otvaranja novih radnih mjesta	30
4.4.6. Utjecaj korisnika sredstava LAG-a na razvoj ruralnog područja Moslavine. 31	
4.4.7. Zadovoljstvo životom na području LAG-a i potencijalne mogućnosti poboljšanja kvalitete života	33
5. ZAKLJUČAK	37
6. LITERATURA	38
7. PRILOZI	41

1. UVOD

Ruralni prostor Hrvatske čini 93% ukupnog područja, a suočen je s depopulacijom i starenjem stanovništva. Projekti ruralnog razvoja te provedba istih nužni su kako bi se taj negativni trend zaustavio, a ruralni prostor postao atraktivan i poželjan za život. Lokalne akcijske grupe (LAG) su oblici društvene organizacije koji u znatnoj mjeri doprinose lokalnom i ruralnom razvoju. Cilj im je unaprjeđenje kvalitete života ruralnog područja koje obuhvaćaju, povezivanjem lokalnih dionika iz civilnog, javnog i gospodarskog sektora. LAG-ovi pružaju direktnu potporu lokalnim razvojnim dionicima i projektima nacionalnih programa ruralnog razvoja što će se prikazati na primjeru LAG-a Moslavina.

Ranih 2000-ih postaje očito sve veće naglašavanje važnosti ruralnog razvoja u Republici Hrvatskoj kroz donošenje novih propisa, razvojnih dokumenata, institucionalnih rješenja i financijski potpomognutih projekata. Ova pažnja se nameće kao nužna potreba za suzbijanjem negativnih trendova poput opadanja ruralnih područja i iseljavanja njihovih vitalnih stanovnika. Cilj je potaknuti gospodarski napredak i smanjiti razlike u infrastrukturi i dostupnim uslugama između ruralnih i urbanih regija (Čavrak, 2003). Važan korak u promicanju ruralnog razvoja bio je pokretanje LEADER pristupa od strane udruga i javnih tijela. To je rezultiralo osnivanjem lokalnih akcijskih grupa (LAG-ova) diljem Hrvatske.

LAG-ovi imaju zadaću osnaživanja lokalnih zajednica, poboljšanja životnih uvjeta i kvalitete života ruralnog stanovništva, kao i očuvanja okoliša. Također, potiču aktivno sudjelovanje ruralnog stanovništva u procesu donošenja odluka, povećavaju konkurentnost i doprinose ukupnom razvoju ruralnih područja. Osim toga, omogućavaju provedbu održivog razvoja ruralnih prostora kroz sudjelovanje lokalnih zajednica u izradi i provedbi lokalnih razvojnih strategija.

Kroz te lokalne razvojne strategije, LAG-ovi pridonose razvoju ruralnih područja temeljenih na LEADER pristupu u Republici Hrvatskoj. Ovaj pristup ne samo da potiče ekonomski rast već i promiče participativno planiranje i održivost ruralnih zajednica. Kroz suradnju s LAG-ovima, Republika Hrvatska teži ostvariti trajnu dobrobit i unaprijediti kvalitetu života na ruralnim područjima, jačajući njihovu konkurentnost i očaravajući njihovu posebnost. Danas, u Republici Hrvatskoj postoji 56 LAG-ova koji se prostiru na površini od 52.190,05 km² što čini 93% površine zemlje.

Ciljevi rada su:

- Prikazati ulaganja na području LAG-a Moslavina financirana sredstvima Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj
- Utvrditi namjere korisnika projekta u pogledu novih zapošljavanja u ruralnom području.
- Ispitati stavove članova LAG-a o njegovoj ulozi u ruralnom razvoju područja na kojem djeluje.

2. PREGLED LITERATURE

2.1. Ruralni razvoj

Ruralni razvoj podrazumijeva integralni i višesektorski te održivi razvoj ruralnog, odnosno negradskog prostora. Ruralna područja čine važan dio svakog društva, pružajući temeljnu infrastrukturu za poljoprivredu, pristup prirodnim resursima i često čuvajući bogatu kulturnu baštinu. Unatoč tome, ruralna područja često se suočavaju s problemima poput depopulacije, starenja stanovništva, fosilizacije pejzaža te generalno sve lošijim socio-ekonomskim pokazateljima koji čine ruralni prostor pasivnim i nepoželjnim za život.

Politika ruralnog razvoja, uvedena Agendom 2000, postavlja održivi okvir za budućnost ruralnih područja diljem EU. Ova politika nadopunjuje reforme u tržišnom sektoru te promiče konkurentan i višefunkcionalan poljoprivredni sektor. Također, pruža potporu alternativnim izvorima dohotka u ruralnim područjima te provodi mjere zaštite poljoprivrednog okoliša (Franić, 2006.). Tradicijski, pažnja je često bila usmjerena na poljoprivredu kao glavni sektor ruralnih područja. No, važno je shvatiti da ruralni razvoj ne ovisi isključivo o poljoprivredi. On obuhvaća širi spektar faktora, uključujući i druge sektore poput infrastrukture, obrazovanja, turizma, te očuvanja okoliša. Ekonomski napredak ruralnih područja zahtijeva sveobuhvatan pristup koji integrira različite sektore i promiče njihovu sinergiju.

Danas Europska unija potiče različite projekte koji imaju za cilj unaprijediti i diverzificirati poljoprivredu. To odražava promjenu u percepciji ruralnog razvoja, gdje poljoprivreda više nije jedini fokus. Razvoj primarnog sektora, iako i dalje važan, postao je samo jedan dio šireg koncepta ruralnog razvoja koji također uključuje turizam, ruralno poduzetništvo te infrastrukturu.

U Republici Hrvatskoj, situacija nije značajno različita od globalnog trenda. Relativno malo pažnje se posvećuje ruralnom razvoju, čak i u kontekstu poljoprivrede. Međutim, jasno je da su i poljoprivreda i ruralni razvoj ključni za rješavanje brojnih problema s kojima se suočava lokalno stanovništvo (Popović i Relja, 2015.; Mijić, 2021.).

Nedostatak razvoja u seoskim područjima, ruralnom okruženju i posebice seoskom krajoliku postaju sve značajnijom temom u Hrvatskoj, ali i u Europskoj uniji. Prema Štambuk i Šikić-Mičanović (2014), naglasak je na samoodrživosti razvoja u ruralnim područjima i na potrebi da se tijekom planiranja projekata pažljivo razmotri kako bi se osigurao kvalitativan i kvantitativan uvid u stanje sela i seoskih općina.

Svjetski ciljevi smanjenja siromaštva i gladi bit će postignuti ako se razvijaju ruralna područja. Globalno gledano, ekstremno siromaštvo ostaje fenomen u ruralnim područjima, unatoč sve većoj urbanizaciji. Od 1,2 milijarde ekstremno siromašnih stanovnika na svijetu, 75% njih živi u ruralnim područjima i, prema tome, ovisi o poljoprivredi, šumarstvu i svim srodnim aktivnostima koje omogućavaju njihov opstanak (Eurostat, 2018).

Ciljevi ruralnog razvoja postižu se kroz efikasnije korištenje resursa, povećanje proizvodnih kapaciteta, jačanje ljudskih potencijala te održivo upravljanje resursima uz brigu o okolišu. Ovaj proces podrazumijeva pametni, uključivi i održivi rast. Pametni rast potiče inovacije i razvoj vještina. Uključivi rast osnažuje lokalne potencijale, diversificira ruralno gospodarstvo, potiče lokalna tržišta i zapošljavanje. Održivi rast unapređuje javna dobra i usluge, smanjuje emisije stakleničkih plinova i brine se o očuvanju bioraznolikosti (Tufekčić, 2013.).

2.2. Program ruralnog razvoja za razdoblje 2014.-2020.

Temeljem odluke Komisije od 26. svibnja 2015., odobren je Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014.–2020., koji je trajao do 31. prosinca 2022. Tijekom tog razdoblja, Program je prošao kroz 10 izmjena te je na kraju bilo alocirano ukupno 3,2 milijarde eura. Kroz Program je definirano 20 mjera s ciljem poboljšanja konkurentnosti hrvatske poljoprivrede, šumarstva i prerađivačke industrije, te unaprjeđenja životnih i radnih uvjeta u ruralnim područjima ¹.

LAG-ovi su aktivno koristili sredstva iz mjere 19 nazvane LEADER (CLLD) kako bi potaknuli lokalni razvoj na ruralnim područjima. Ova mjera omogućila je LAG-ovima da provedu različite projekte i inicijative usmjerene na unaprjeđenje gospodarskih, socijalnih i ekoloških aspekata života u ruralnim zajednicama.

Podmjera 19.1, nazvana "Stjecanje vještina i animiranje stanovnika na području LAG-a", naglašava važnost pripremne pomoći koja uključuje izgradnju kapaciteta za zaposlenike, volontere i članove LAG-ova. Također potiče umrežavanje i administraciju kako bi se omogućilo bolje planiranje i provedba projekata. Ovaj pristup osnažuje LAG-ove kroz usavršavanje članova i animacijske aktivnosti za mobilizaciju lokalnog stanovništva, što je ključno za uspješno ostvarenje ciljeva ruralnog razvoja (HMRR, 2013b).

Podmjera 19.2, nazvana "Provedba lokalnih razvojnih strategija", pruža podršku projektima koji proizlaze iz lokalnih razvojnih strategija (LRS) LAG-ova. Ova podrška omogućava LAG-ovima da donose odluke o raspodjeli sredstava i efikasno upravljaju projektima usklađenim s

¹ <https://ruralnirazvoj.hr/prr-2014-2020/>

njihovim strategijama za ruralni razvoj. Fokus je na konkretnoj provedbi aktivnosti koje poboljšavaju životne i radne uvjete u ruralnim zajednicama. Osim toga, odabrani LAG-ovi mogu koristiti sredstva unutar podmjere 19.3 za aktivnosti suradnje između LAG-ova, što potiče suradnju i razmjenu iskustava (Ministarstvo poljoprivrede, 2013).

Mjera 19.3. Pruža podršku u pripremi i provedbi aktivnosti suradnje kao što su troškovi putovanja, smještaja itd. Korisnici ove podmjere su odabrani LAG-ovi unutar podmjere 19.2. te lokalni dionici odabrani za sudjelovanje u projektu.²

Mjera 19.4 pruža podršku za tekuće troškove i animaciju LAG-ova, što je presudno za održavanje njihovih aktivnosti i promicanje suradnje s različitim dionicima. Ovaj segment programa osigurava da LAG-ovi ostanu aktivni i produktivni (Ministarstvo poljoprivrede, 2013).

Osim mjera namijenjenih isključivo LAG-ovima i LEADER pristupu, PRR je sadržavao i druge mjere namijenjene poljoprivrednicima i razvoju ruralnih područja. Tako se može reći da su najznačajnija sredstva u okviru Programa ruralnog razvoja bila namijenjena mjeri 4 -Ulaganje u fizičku imovinu, koja obuhvaća infrastrukturne projekte i modernizaciju poljoprivrednih gospodarstava. Mjera 6 bila je usmjerena na razvoj nepoljoprivrednih aktivnosti u ruralnim područjima, poticanje malih poljoprivrednih gospodarstava i podršku mladim poljoprivrednicima. Nadalje, Mjera 7 bila je usmjerena na opći razvoj ruralnih područja, a LAG-ovi su mogli biti korisnici ove mjere (Hrvatska mreža za ruralni razvoj, 2013.). Ove mjere zajedno čine temeljnu infrastrukturu podrške ruralnom razvoju u Hrvatskoj, promovirajući održivost i konkurentnost ruralnih zajednica.

Važno je istaknuti da se ruralna područja često suočavaju s izazovima kao što su starije stanovništvo i informatička nepismenost, što zahtijeva dodatne napore kako bi se potaknulo LAG-ove na samostalno djelovanje i doprinijelo održivom napretku ruralnih područja. Ovakvi partnerski pristupi ključni su za jačanje upravljanja na lokalnoj razini i postizanje održivog ruralnog razvoja.

LAG-ovi igraju ključnu ulogu u prepoznavanju i provedbi strategija za razvoj te u poticanju inovacija u ruralnim područjima. Inovativnost je također ključni element u ruralnom razvoju, a LAG-ovi, zahvaljujući svojoj autonomiji i fleksibilnosti, igraju ključnu ulogu u poticanju inovacija. Ove inovacije ne moraju biti isključivo vezane uz nove proizvode ili tehnologije, već mogu uključivati i unapređenje postojećih procesa, organizaciju zajednica ili otvaranje novih tržišta.

² <https://ruralnirazvoj.hr/prr-2014-2020/mjere/>

2.3. LEADER

Program LEADER (francuski akronim za "*Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale*") predstavlja inovativan pristup ruralnom razvoju koji je prvi put pokrenut u Europskoj uniji 1991. godine zahvaljujući reformi ZPP-a. Ovaj program ima za cilj poticanje lokalnog razvoja kroz mobilizaciju resursa i stvaranje mreža suradnje unutar ruralnih zajednica. Jedna od ključnih karakteristika LEADER programa je decentralizacija odlučivanja. Umjesto da se odluke donose na višim razinama vlasti, LEADER daje lokalnim akterima, obično okupljenim u partnerskim LAG-ovima, priliku da sudjeluju u oblikovanju strategija i projektima za svoje ruralno područje. Oni su odgovorni za kreiranje i provedbu lokalnih razvojnih strategija koje se financiraju kroz LEADER program. Ne bi se trebali usmjeravati samo na raspodjelu nacionalnih bespovratnih sredstava za ruralni razvoj, već i poučavati lokalne aktere kako da budu inovativni i kako da koriste svoje ekonomske, društvene, kulturne ili ekološke kapacitete kako bi bolje riješili probleme svoje lokalne zajednice (Olar i sur., 2021.).

LEADER program potiče inovacije, održivost i suradnju između različitih dionika u ruralnom okruženju, uključujući poljoprivrednike, poduzetnike, lokalne vlasti, nevladine organizacije i građane. Financijska sredstva iz programa Europske unije, zajedno s nacionalnim i lokalnim izvorima, koriste se za potporu projektima koji doprinose ekonomskom, socijalnom i kulturnom razvoju ruralnih područja. LEADER program također promiče participativni pristup u planiranju i provedbi projekata, gdje se lokalno znanje i iskustvo cijene i uvažavaju. To može uključivati potporu poljoprivredi, ruralnom turizmu, očuvanju kulturne baštine, te inicijativama usmjerenima na poboljšanje kvalitete života u ruralnim zajednicama. Osim što potiče gospodarski razvoj, LEADER program također promiče održivost kroz ekološki osviještene inicijative. To može uključivati potporu ekološkim praksama u poljoprivredi, promicanje obnovljivih izvora energije te očuvanje prirodne i kulturne raznolikosti ruralnih područja.

Nadalje, LEADER program promiče podršku malim i srednjim poduzećima u ruralnim područjima. Kroz financijske potpore, savjetovanje i edukaciju, program potiče razvoj poduzetništva te stvaranje novih radnih mjesta. Ovo pomaže u jačanju ekonomske osnove ruralnih zajednica, smanjenju nezaposlenosti i poticanju lokalnih inicijativa. Važno je naglasiti da LEADER ne pruža samo financijsku podršku, već i olakšava pristup informacijama, obukama i mentorstvu. Ovakav pristup razvoju omogućuje lokalnim dionicima da razvijaju svoje kapacitete, stječu nova znanja i vještine te bolje upravljaju svojim projektima.

Upravo kroz suradnju između različitih dionika i LEADER pristup, ruralna područja dobivaju priliku za poticanje inovacija i ostvarivanje održivog razvoja. Iako postoje izazovi poput ograničenih resursa i nedostatka povezanosti s istraživačkim centrima, postoje rješenja za takve probleme, uključujući prijenos inovacija iz drugih sektora, modernizaciju tradicionalnih pristupa i poticanje suradnje. Uvođenje LEADER pristupa predstavlja početak inovacija za ruralna područja, omogućujući LAG-ovima da potaknu promjene i doprinesu održivom razvoju svojih zajednica.

Provedba LEADER-a u Hrvatskoj započela je putem IPARD programa (2007-2013.). Od same početne faze, veliku ulogu u promociji LEADER pristupa ima Hrvatska mreža za ruralni razvoj (HMRR, 2013.), koja je već 2006. organizirala Prvu hrvatsku konferenciju o ruralnom razvoju. Službena provedba je započela 2008. godine, s Ministarstvom poljoprivrede i Ministarstvom regionalnog razvoja organizirajući radionice u Zagrebu za predstavnike lokalnih vlasti, poljoprivrednih institucija, sveučilišta i civilnog društva. Kroz TAIEX program su provedena tri pilot projekta koji su rezultirali formiranjem prva tri LAG-a u Hrvatskoj. Nadalje, 2009. godine je organizirano još LEADER konferencija u većim gradovima (Zagreb, Split i Osijek). Sljedeća implementacija LEADER-a započinje tek ponovno 2013. godine (Tolić, Markotić-Krstnić, 2015).

Ilak Peršurić i sur. (2010) naglasili su važnost brze prilagodbe hrvatskih ruralnih aktera u stvaranju LAG-ova i primjeni LEADER programa, koristeći pozitivna iskustva iz Europske unije i postojeće hrvatske programe. Također su istaknuli predispozicije hrvatskih programa aktivnosti LAG-a, uključujući lokalno sufinanciranje, potencijal umrežavanja i jačanje lokalnih aktera u rješavanju problema ruralnih područja.

Provedba Mjere 202 predpristupnog programa IPARD 2007.-2013. započela je 2013. godine, što je uključivalo i implementaciju LEADER programa. Kroz dva natječaja za provedbu LEADER programa, odobreno je formiranje 43 LAG-a u Republici Hrvatskoj. Odobreni LAG-ovi pokrivali su 69% površine Republike Hrvatske i obuhvaćali 42% ukupnog stanovništva. Početci LEADER-a u Hrvatskoj bili su skromni, a dodatno ih je otežavala nova politika, posebno "bottom-up" pristup koji se temelji na potpuno drugačijim načelima od uobičajenih politika "top-down" u kontekstu regionalnog ili lokalnog razvoja (Lež, 2019.).

Unutar mjere 202 postojale su i dvije podmjere koje su mogu koristiti samo odabrani LAG-ovi koji su s Agencijom za plaćanje sklopili ugovor o dodjeli sredstava:

- „Stjecanje vještina, animiranje stanovnika LAG područja“
- „Provedba lokalnih razvojnih strategija“

Financijska sredstva za LAG-ove u sklopu prve podmjere obuhvaćala su izradu studija za područje LAG-a, usavršavanje zaposlenika, volontera i članova, animaciju i promidžbene aktivnosti, te financiranje seminara, studijskih putovanja i radionica.

Druga podmjera bila je usmjerena na poslovanje LAG-a, ali nije pokrivala izdatke poput poreza i doprinosa na plaće zaposlenika LAG-a, poreza na dodanu vrijednost, rabljenih strojeva i opreme, te pojedinih roba ili usluga čija vrijednost prelazi 10 tisuća eura. Nakon provedbe drugog natječaja za mjeru 202, sredstva su dodijeljena za 42 LAG-a, dok je njih 19 ostalo bez sredstava predviđenih ovom mjerom.

LEADER pristup se nastavio provoditi i nakon završetka IPARD programa. U Programu za ruralni razvoj 2014-2020, unutar mjere 19, predviđena su sredstva i za LAG-ove koji nisu odobreni od strane IPARD-a. Time je na neki način pružena šansa LAG-ovima koji nisu uspjeli zadovoljiti kriterije prijašnjih programa (Lugar, 2016.).

U novom programskom razdoblju od 2021. do 2027., LEADER/CLLD se nastavlja provoditi putem Strateškog plana Zajedničke poljoprivredne politike RH 2023.-2027. (intervencija 77.06) i Programa za ribarstvo i akvakulturu 2021.-2027. (Mjera III.). Broj lokalnih akcijskih grupa znatno je povećan, kao i njihov geografski obuhvat. Ukupno je odobreno 79 LAG-ova za provedbu LEADER/CLLD-a (56 u ruralnom razvoju i 23 u ribarstvu/akvakulturi). Važno je napomenuti da je RH proširila primjenu CLLD-a na ribarstvo i akvakulturu na cijeli nacionalni teritorij u novom razdoblju³.

2.4. Lokalna akcijska grupa

LEADER pristup usmjeren je na poticanje suradnje između tri važne lokalne skupine: civilnog društva, javne uprave i privatnog sektora. Te skupine organiziraju se u LAG-ove kako bi podržale lokalni razvoj (Ryupkena, 2018). Glavni cilj LAG-a je uspostavljanje lokalnih partnerstava sa svrhom razvoja i promocije određenih područja. LAG-ovi se aktivno bave izradom lokalnih razvojnih strategija i prate njihovu provedbu, uključujući alokaciju i korištenje sredstava potpore (HMRR, 2013b). Izuzetno važan aspekt LAG-ova je ravnoteža uključenih partnera iz javnog i privatnog sektora, kao i pažljivo osiguravanje prisutnosti predstavnika različitih lokalnih interesnih skupina koje dolaze iz različitih socio-ekonomskih sektora.

Prilikom formiranja LAG-ova, bitno je uzeti u obzir razinu odlučivanja, pri čemu je propisano da barem 50% članova mora potjecati iz poslovnog sektora i civilnog društva. Jedna od ključnih

³ <https://www.lmh.hr/leader-clld/leader>

prednosti osnivanja LAG-ova je mogućnost gradnje na već postojećim partnerstvima. LAG-ovi se obično formiraju u ruralnim područjima koja imaju između 10.000 i 150.000 stanovnika, uključujući manje gradove i naselja s manje od 25.000 stanovnika (HMRR, 2013.).

LAG predstavlja ključni element u okviru LEADER pristupa ruralnom razvoju. Njegova osnovna svrha je izrada i provedba LRS-a za to područje, a članovi LAG-a mogu biti kako fizičke tako i pravne osobe (HMRR, 2010.). LAG-ovi igraju ključnu ulogu u stvaranju sinergije i suradnje među različitim dionicima ruralnog razvoja koji do tada možda nisu imali priliku zajedno surađivati. Njihovo djelovanje je usmjereno na povećanje ekonomske konkurentnosti ruralnih područja, diversifikaciju gospodarskih aktivnosti te poboljšanje kvalitete života stanovništva. Kroz svoje aktivnosti, LAG-ovi također promiču zaštitu okoliša i održivost ruralnih područja.

Prvi korak u primjeni LEADER pristupa na lokalnoj razini je izgradnja kapaciteta. Lokalni akteri, uključujući predstavnike javnog, gospodarskog i civilnog sektora, moraju osigurati potrebne financijske i ljudske resurse za provedbu aktivnosti i projekata usmjerenih na ruralni razvoj. Umrežavanje igra ključnu ulogu u ovom procesu jer omogućava dijalog, razmjenu iskustava i resursa te jača partnerske odnose između različitih dionika.

Drugi korak je okupljanje lokalnih sudionika putem sastanaka, konzultacija i različitih manifestacija. Informiranje stanovništva o potrebama i mogućnostima njihove zajednice ključno je za usmjerenje razvojnih inicijativa prema stvarnim potrebama lokalnog stanovništva. Ovaj korak promiče inkluzivnost i uključuje različite strukture društva u proces razvoja.

Zadnji korak je detaljna analiza područja. Da bi se stvorila učinkovita razvojna strategija, potrebno je temeljito istražiti specifičnosti područja na kojem se provodi. Ovo uključuje identifikaciju nedostataka i izazova te rad na njihovom uklanjanju. Svako ruralno područje ima svoje jedinstvene karakteristike i potrebe, stoga je ključno razviti prilagođeni program i poticati aktivnosti u nekoliko sektora kako bi se postigao održivi razvoj. LAG-ovi su ključna karika u postizanju uspješnog ruralnog razvoja jer pomažu lokalnim zajednicama da prepoznaju svoje potencijale i zajedno rade na stvaranju bolje budućnosti. Osim toga, oni promiču suradnju, dijalog i inovacije, što su temeljni elementi LEADER pristupa. Odgovornosti LAG-ova uključuju (HMRR, 2010):

- uspostavu LAG-a i izradu statuta koji definira pravila i ciljeve njihovog djelovanja,
- pripremu i provedbu lokalne razvojne strategije (LRS) koja služi kao temeljni dokument za planiranje i provedbu projekata,
- informiranje lokalnog stanovništva o mogućnostima financiranja iz programa Europske unije i drugih izvora,

- pripremu i organizaciju radionica i aktivnosti za lokalno stanovništvo kako bi ih uključili u proces razvoja,
- davanje pisma preporuke za projekte koji se prijavljuju na određene mjere i programe financiranja i
- opće upravljanje LAG-om, što uključuje donošenje odluka, upravljanje sredstvima te praćenje i izvješćivanje o napretku i rezultatima.

LAG-ovi su ključna komponenta LEADER pristupa jer omogućuju lokalnim zajednicama da preuzmu aktivnu ulogu u razvoju svojih područja i ostvare dugoročne pozitivne promjene.

3. MATERIJALI I METODE

Temeljem analize sekundarnih podataka ustupljenih od strane LAG-a prikazat će se struktura ulaganja sredstava iz PRR 2014-2020. U analizi su korišteni podatci iz Lokalne razvojne strategije LAG-a Moslavina kao i ostalih dokumenata ustupljenih od strane LAG-a. Analiza informacija o provedenim projektima, inicijativama te strategijama pružila je dublje razumijevanje aktivnosti koje provodi LAG u poticanju ruralnog razvoja.

Primarno istraživanje provedeno je kroz intervju s deset ispitanika (N=10) koji su članovi LAG-a Moslavina. Odabir sudionika proveden slučajnim odabirom s popisa članova na službenoj internetskoj stranici LAG-a Moslavina. Svaki sudionik je pojedinačno informiran o svrsi istraživanja te je zatraženo sudjelovanje u intervjuu putem elektroničke pošte.

Svi intervjui su provedeni telefonskim putem, uz prethodni pristanak ispitanika, u razdoblju od kolovoza do rujna 2023. godine. Intervjui su bili strukturirani i provedeni su prema unaprijed napisanom protokolu koji se sastojao od 9 pitanja. Pitanja su bila pažljivo oblikovana kako bi se dobile informacije o ulozi LAG-a, zadovoljstvu članova u vezi s aktivnostima LAG-a te općem zadovoljstvu života na području obuhvaćenom djelovanjem LAG-a. Intervjui su trajali između 3,5 i 36 minuta.

Nakon provođenja su svi intervjui ponovno preslušani i transkribirani te je uslijedila tematska analiza podataka prema uputama Braun i Clarke (2008):

1. Upoznavanje s podacima
2. Stvaranje inicijalnih kodova
3. Traganje za temama
4. Pregledavanje pronađenih tema
5. Definiranje i imenovanje tema
6. Pisanje izvješća.

Tematska analiza je rađena u programu NVivo 12 Plus.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

LAG Moslavina osnovan je 2012. godine i obuhvaća veći dio povijesne hrvatske regije Moslavina, smještene na prijelazu između središnje Hrvatske i Slavonije. Administrativno, područje LAG-a podijeljeno je u tri županije: Bjelovarsko-bilogorsku (gradovi Garešnica i Čazma, općine Velika Trnovitica i Hercegovac), Sisačko-moslavačku (gradovi Kutina i Popovača, općine Lipovljani i Velika Ludina) te Zagrebačku (grad Ivanić-Grad te općine Kloštar Ivanić, Dubrava i Križ). Površinski, LAG Moslavina zauzima teritorij od 1.767,9 km², s najvećim dijelom u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji (BBŽ) na čijem području djeluju još dva LAG-a, LAG Sjevna Bilogora te LAG Bilogora-Papuk. Također, LAG Moslavina obuhvaća najviše stanovnika među tri LAG-a u BBŽ, njih ukupno 95.688, što čini 18,62% stanovništva Bjelovarsko-bilogorske županije. Na području LAG-a je između dva popisa stanovništva zabilježena značajna depopulacija. Konkretno, broj stanovnika se smanjio za 13,96%, a broj kućanstava za 10,14%. Prema podacima iz 2011. godine, na području LAG-a bilo je u 32.221 kućanstvo raspoređenih u 196 naselja, dok je taj broj u 2021. godini opao na 28.955 kućanstava. Gustoća naseljenosti na području LAG-a Moslavina iznosi 43,87 stanovnika/km² (Lenart, 2023.).

Tablica 4.1. Područje djelovanja LAG-a Moslavina

Općina/ Grad	Površina u km ²	Broj kućanstava	Broj naselja	Broj st. 2011.	Broj st. 2021.	Gustoća stanovnik a 2021.
Općina Križ	118,54	2.200	16	6.963	6.098	51,44
Općina Popovača	216,75	3.584	13	11.905	10.255	47,31
Općina Hercegovac	50,73	694	5	2.383	1.910	37,67
Općina Dubrava	115,95	1.330	27	5.245	4.520	38,98
Općina Velika Ludina	100,21	798	12	2.625	2.283	22,78
Općina Velika Trnovitica	60,80	365	8	1.370	1.091	17,94
Općina Kloštar Ivanić	77,61	1.530	11	6.091	5.523	71,16
Grad Kutina	276,24	7.134	22	22.760	19.601	70,41
Grad Garešnica	226,54	3.253	23	10.472	8.624	38,07
Grad Čazma	240,07	2.505	36	8.077	6.930	27,87
Grad Ivanić Grad	173,72	4.584	19	14.548	12.982	74,73

Općina Lipovljani	108,70	978	4	3.455	2.807	25,82
LAG	1.765,86	28.955	196	95.894	82.624	43,87

Izvor: Lenart, 2023.

Slika 4.1 Prikaz LAG-a Moslavina

Izvor: Lokalna razvojna strategija - LAG MOSLAVINA, 2012/2013

Unatoč prisutnosti većih urbanih središta i povoljnom geoprometnom položaju, veći dio područja LAG-a suočava se s nezaposlenošću i stagnacijom ekonomskog razvoja. Prema Popisu stanovnika iz 2021. godine, opća obrazovna struktura stanovnika starijih od 15 godina na području LAG-a još uvijek nije zadovoljavajuća, iako su zabilježeni neki pomaci na bolje u posljednjih 10 godina. Čak 1,1% stanovnika nema nikakvo obrazovanje, 25,5% ima završenu samo osnovnu školu, 58,3% stanovnika ima završenu srednju školu, dok samo 15,1% stanovnika ima završeno više i visoko obrazovanje. Važno je istaknuti da je obrazovni potencijal ključan u razvojnom kontekstu ovog područja, posebno s obzirom na potrebu za razvojem ICT vještina među stanovništvom. Ova je vještina iznimno važna u planiranju jačanja ljudskih resursa LAG-a, budući da implementacija modernog ruralnog razvoja zahtijeva informatičko znanje (Lenart, 2023.).

Glavni cilj LAG-a jest postizanje održivog razvoja ruralnih područja. To se planira postići poticanjem članova lokalne zajednice da razvijaju različite aktivnosti koje doprinose napretku njihovih područja. Aktivnosti LAG-a uključuju rad na gospodarskom planu, razvoju

infrastrukture te očuvanju prirodne, tradicijske, kulturne i povijesne baštine. Također, naglasak je stavljen na unapređenje društvenog i kulturnog života stanovnika Moslavine. Sve ove aktivnosti imaju za cilj otvaranje novih radnih mjesta i zadržavanje mladih i obrazovanih ljudi na ruralnim područjima. LAG Moslavina je uspješno ostvario pravo na dodjelu novčanih sredstava prema načelima LEADER programa, posebno kroz „Mjeru 19 LEADER - CLLD“ (HMRR, 2010.).

Skupštinu LAG-a čini 114 članova, sastavljenih od redovnih i pridruženih članova. Od tog ukupnog broja, 38% predstavnika dolazi iz gospodarske interesne skupine, 37% dolazi iz civilne interesne skupine koja uključuje i fizičke osobe, dok 25% dolazi iz javne interesne skupine. Što se tiče rodne i dobne strukture, 43% članova Skupštine su žene, dok 21% čine mlade osobe. Redovnu Skupštinu, kao najviše tijelo LAG-a "Moslavina", čini 76 redovnih članova LAG-a, pri čemu su zastupljene sve interesne skupine, uz uvjet da niti jedna interesna skupina ne prelazi 50% sudionika. Skupština LAG-a se obično saziva dva puta godišnje. Na tim sastancima se prihvaćaju godišnja izvješća LAG-a (Izvještajna Skupština), donose se odluke vezane uz Plan rada i Financijski plan LAG-a (Programska Skupština), te se razmatraju odluke o sadržaju i provedbi LRS-a. Kako bi članovi LAG-a bolje upoznali područje na kojem žive, Skupština se u pravilu održava na različitim lokacijama (Lenart, 2023.).

Upravni odbor (UO) je kolektivno i koordinativno tijelo LAG-a koje organizira i obavlja tekuće poslove LAG-a između dvije sjednice Skupštine te donosi odluke iz svoje nadležnosti. UO je reprezentativan na način da se kod izbora članova vodi računa o teritorijalnoj zastupljenosti, ali i zastupljenosti članova svih interesnih skupina. Kao izvršno tijelo LAG-a, UO se sastoji od 11 članova (Lenart, 2023.). Unatoč prisutnosti većih urbanih središta i povoljnom geoprometnom položaju, veći dio područja LAG-a "Moslavina" suočava se s nezaposlenošću i stagnacijom ekonomskog razvoja.

Iako je prometna povezanost unutar LAG-a općenito dobra, s izuzetkom izoliranih naselja, kvaliteta postojeće prometne i komunalne infrastrukture još uvijek nije dostatna za osiguravanje kvalitetnog života na cijelom području LAG-a.

4.1. Razvijenost gospodarstva LAG-a Moslavina

Razina gospodarske razvijenosti LAG-a Moslavina određuje se kroz niz ključnih obilježja, među kojima je i prosječni dohodak po stanovniku, koji godišnje iznosi 3.219,20 eura i niži je od nacionalne vrijednosti navedenog pokazatelja za 25,65%. Prema podacima HZZ-a, početkom 2022. godine je na području LAG-a Moslavina zabilježeno 3.150 nezaposlenih

osoba. Od ukupnog broja nezaposlenih, 53,68% su žene, 27,52% su osobe mlađe od 29 godina, dok čak 35,84% čine osobe starije od 50 godina.. Također, zapošljavanje je otežano i među osobama s invaliditetom, koje je također nužno uključiti u život zajednice.

Obrazovna struktura nezaposlenih je također zabrinjavajuća, jer ju većinom čine osobe koje imaju završenu samo osnovnu školu ili niži stupanj obrazovanja te srednju školu. Ovo ukazuje na potrebu usmjeravanja aktivnosti LAG-a prema zapošljavanju i samozapošljavanju navedenih skupina. Loša obrazovna struktura predstavlja ograničavajući razvojni problem koji zahtijeva razvijanje kvalitetnih mjera i aktivnosti s organiziranim programima i sadržajima cjeloživotnog obrazovanja za nezaposleno stanovništvo na području LAG-a.

Na području LAG-a je tijekom promatranog razdoblja zabilježeno blago povećanje broja zaposlenih u tvrtkama, kao i rast broja tvrtki. U 2020. godini, u 1.721 pravnoj osobi, bilo je ukupno 19.915 zaposlenih, što prosječno iznosi 11,6 zaposlenika po tvrtki. Najveći postotak zaposlenih zabilježen je u prerađivačkoj industriji, čak 32,42%, slijedi trgovina s 10,7%, te obrazovanje s 9,5%. Posljednje tri godine primjetan je porast broja zaposlenih u građevinskom sektoru, što je razumljivo s obzirom na povećan broj infrastrukturnih projekata koji se provode (Lenart, 2023.).

Na području LAG-a nalazi se 7.098 registriranih poljoprivrednika, među kojima su najbrojnija obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG) kojih ima 6.856 ili 96,59% od ukupnog broja PG-a. Unatoč nekim manjim pomacima, još uvijek postoji značajan udio nositelja PG-a starijih od 65 godina, bez odgovarajuće stručne spreme. Važno je napomenuti da je zadružni sustav na području LAG-a nerazvijen. Od ukupno 9 aktivnih zadruga, većina ih je registrirana u sektoru poljoprivrede i šumarstva, pri čemu nijedna ne zapošljava osoblje. U odnosu na ukupan broj poljoprivrednih gospodarstava, čak 77% ih pripada kategoriji malih poljoprivrednih gospodarstava, dok samo 1,8% čine veliki poljoprivrednici, čija je ekonomska veličina poljoprivrednog gospodarstva veća od 100.000 eura (Lenart, 2023.). Prema podacima iz ARKOD-a, primarna poljoprivredna djelatnost na području LAG-a je ratarstvo i stočarstvo. U posljednje vrijeme primjećuje se trend povećanja uzgoja ovaca, peradi te povećanje broja košnica za pčele, uz tradicionalni uzgoj goveda.

Na području LAG-a evidentno je prisustvo brojnih udruga, njih 778, koje aktivno djeluju u područjima kao što su sport, kultura, umjetnost, gospodarstvo te razne druge djelatnosti. Važno je istaknuti i značajan broj udruga manjinskih zajednica koje doprinose kulturnoj i socijalnoj raznolikosti ovog područja.

4.2. Rezultati provedbe LRS u razdoblju 2014. do 2022.godine

U razdoblju od 2014. do 2022. godine, LAG Moslavina je provodio osam natječajâ za LEADER program, ukupno plasiravši 2.218.794,91 eura na područje LAG-a. Ovi natječaji obuhvaćali su tri vrste operacija s ciljem poticanja razvoja različitih sektora:

1. Potpora razvoju malih poljoprivrednih gospodarstava
 - Plasirano: 42,28% alokacije za Podmjeru 19.2
 - 63 mala poljoprivredna gospodarstava su dobila potpore, najviše se kroz navedenu mjeru uložilo u sektor ratarstva
2. Rekonstrukcija, modernizacija i povećanje konkurentnosti poljoprivrednih gospodarstava
 - Plasirano: 23,26% alokacije za Podmjeru 19.2.
 - Potpore je ostvarilo 30 velikih poljoprivrednih gospodarstava
3. Razvoj opće društvene infrastrukture
 - Plasirano: 34,46% alokacije za Podmjeru 19.2.
 - Potpore su dodijeljene za 24 korisnika s ciljem unaprjeđenja života stanovnika LAG-a.

Do 15. srpnja 2023., isplaćen je ukupno 81 projekat, što čini 64,42% alokacije planirane za Podmjeru 19.2. Ujedno, otvoreno je 6 novih radnih mjesta, sukladno planovima navedenim u LRS-u, a krajnjim korisnicima isplaćeno je 1.568.058,44 eura, što predstavlja 70,67% ukupnih sredstava iz LEADER natječaja. U sklopu LRS-a, bilo je predviđeno razviti 64 mala gospodarstva, od kojih je njih 63 dobilo potporu, što možemo smatrati uspješnim. Ovi rezultati jasno su pokazali da se LRS LAG-a Moslavina uspješno provodila te doprinijela ostvarenju nekih ciljeva razvoja na tom području.

Međutim, nisu ostvareni svi ciljevi, kao što je razvoj 20 poljoprivrednih gospodarstava i dodatnih 15 gospodarstava ekološke proizvodnje. Ovi rezultati upućuju na izazove s kojima se LAG suočava u ostvarivanju svojih razvojnih ciljeva te daju smjernice na čemu treba poraditi u budućem programskom razdoblju.

LEADER programi i suradnje:

- Kroz Podmjeru 19.4., LAG Moslavina je imao na raspolaganju 512.878,42 eura, što je osiguralo stabilno funkcioniranje i zapošljavanje dvije nove osobe do kraja 2023. godine.

- LAG je proveo dva projekta suradnje i treći projekt je u provedbi s ukupnim raspoloživim sredstvima od 97.691,13 eura. Prvi projekt bio je transnacionalni usmjeren na pčelarski sektor, drugi međuteritorijalni projekt fokusiran je na turističku promidžbu, dok se treći odnosi na promociju lokalne kuhinje i kulturne baštine.

Osim toga, LAG Moslavina je aktivan u provedbi različitih nacionalnih i EU projekata, potičući razvoj Moslavačke regije kroz inicijative poput Brand strategije i zaštite Moslavačke gore te brendiranja regije kao jedinstvene turističke destinacije. Sudjelovanjem u volonterskim aktivnostima, podrškom poduzetnicama i pokretanjem različitih inicijativa, LAG Moslavina ističe se kao ključni pokretač razvoja ruralnog područja.

Nadalje, dodatno su u uredu LAG-a zaposlene još 2 osobe u okviru Podmjere 19.4. Ovo novo zapošljavanje nije samo doprinijelo rastu poljoprivrednog sektora, već je i potaknulo lokalnu ekonomiju, stvarajući nove radne prilike i jačajući konkurentnost ruralnog područja.

Tablica 4.2. Rezultati provedbe LRS-a u razdoblju 2014.-2022.

Provedba LRS 2014. – 2022.										
Tip operacije	Natječaj LAG-a		Odobreni projekti od strane LAG-a		Odobreni projekti od strane APPRRR		Potpuno isplaćeni		Pokazatelji	
	br	Alokacija, EUR	br	Iznos, EUR	br	Iznos, EUR	br	Iznos, EUR	Br. novostvorenih radnih mjesta (u isplaćenim projektima)	Pokazatelji LAG-a Postotak ruralnog stanovništva koje ima koristi od poboljšanih usluga/infrastrukture (za isplaćene projekte)
4.1.1.	3	515.974,39	30	515.974,39	23	444.774,55	18	277.326,12	6	n/p
6.3.1.	2	938.121,04	63	938.121,04	63	938.121,04	50	742.694,01	0	n/p
7.4.1.	3	764.699,48	24	764.699,48	24	764.699,48	13	409.336,58	0	17 %
19.4.1	n/p	512.878,42	n/p	n/p	n/p	n/p	n/p	466.684,89	2	n/p

Izvor: Lag Moslavina (interni materijali)

Tablica 4.3. Provedba drugih projekata u razdoblju 2014.- 2022.

Provedba drugih projekata u razdoblju 2014. – 2022.						
Naziv projekta	Izvor financiranja projekta	Ukupni iznos projekta, EUR	Iznos učešća za LAG, EUR	Razdoblje provedbe projekta	Uloga LAG-a u provedbi projekta	Rezultati i pokazatelji
Bee friends	LEADER Podmjera 19.3.2.	100.150	17.250	studeni 2018. svibanj 2019.	nacionalni koordinator	Ojačan pčelarski sektor kroz razmijenjenu iskustva i edukaciju min. 70 pčelara

Turizmom razvijamo područje	LEADER Podmjera 19.3.2.	162.120	46.585	rujan 2020. - lipanj 2022.	nositelj projekta	Održano šest dvodnevni događanja s 300 dionika radi edukacije i razmjene iskustava u turizmu, povećana vidljivost područja partnera
Okusi domaće!	LEADER Podmjera 19.3.2.	80.090	34.033	listopad 2022. prosinac 2023.	partner	Promovirana lokalna kuhinja i kulturna baština, održano pet kulinarskih radionica s 50 dionika te dva događanja radi razmjene iskustva u gastronomiji s 35 dionika
Prijamni centar Repušnica	EFRR	777.250	20.000	lipanj 2014. – prosinac 2015.	partner	Izgrađen Prijamni centar u PP Lonjsko polje i dodatna tur. inf., educirani pružatelji tur. usluga, osmišljen moslavački suvenir, educirano 12 turističkih vodiča
Razvojna suradnja jed. podrške	NZRC Program Europa plus	26.545 19.908	26.545 19.908	2014. godina 2015. godina	nositelj	Osigurana povratna beskatmatna sredstva koja su omogućila nesmetan rad i likvidnost LAG-a
Real clamp – Prava kopča	LEADER mađarski projekt suradnje	100.000	3.300	2014. godina	partner	Međunarodno umrežavanje; razmijenjena iskustava unutar LEADER programa, na radionicama za očuvanje hrvatskog jezika i kulture sudjelovalo min. 20 dionika
Novim vještinama do znanja	ESF	123.161	1.142	svibanj 2018.- studeni 2019.	partner	Verificirani programi „Tehnolog poduzetnik i suradnik na EU projektima“ te educirano 48 pripadnika ranjivih skupina
Znanjem do boljih projekata	Zagrebačka županija	2.180 2.180 2.180	2.180 2.180 2.180	2016. g. 2018. g i 2019. g.	nositelj	Educirano min. 50 dionika, koji su bili spremni za prijavu na nacionalne i EU projekte s naglaskom na projekte iz PRR
Ženska perspektiva	The Coca-Cola Foundation	238.901 (250.000\$)	0,00	2018. – 2019.	suradnik	Educirano 50 poduzetnica iz sektora poljoprivrede i agroturizma radi razvoja i jačanja poduzetničkih aktivnosti
Volonterski centar Zaklada Sandra Stojić	Ministarstvo za demog., obitelj, mlade i soc. politiku	21.235	0,00	2001. – 2022.	suradnik	Uspostavljen lokalni volonterski centar u Kutini, educirano min. 30 volontera na temu volonterskog menadžmenta koji su ujedno osposobljeni i za koordinate volontera
Stručno osposobljavanje i javni radovi	Ministarstvo rada i mirovinskoga sustava i HZZ	120.000	120.000	2016.-2021.	nositelj	Kroz program stručnog osposobljavanja za rad bez zasnivanja radnog odnosa te javnih radova zaposleno

Izvor: LAG Moslavina (interni materijali)

U LRS-u je predviđeno jačanje upravljačkih sposobnosti organizacija koje doprinose razvoju ruralnih područja kroz provedbu najmanje 20 aktivnosti usmjerenih na poticanje općeg lokalnog razvoja, s uključivanjem najmanje 200 osoba. Osim toga, naglasak je stavljen i na razvoj društvene uključenosti, smanjenje siromaštva, diverzifikaciju, razvoj malog poduzetništva i kreiranje novih radnih mjesta. To je ostvareno kroz jačanje animacije zajednice i sustava cjeloživotnog učenja, provođenjem najmanje 36 animacijsko-edukacijskih aktivnosti s uključenih najmanje 360 sudionika. Ukupno je na edukacijama i radionicama sudjelovalo više od 600 osoba, što pokazuje uspješnost i angažman u realizaciji ovih inicijativa.

4.3. Lokalna razvojna strategija 2023.-2027.

Izrada LRS-a LAG-a Moslavina trajala je od ožujka 2022. do svibnja 2023. godine. Proces je uključivao konzultacije s vanjskim stručnjacima, članovima lokalnog partnerstva i širom javnošću, te su aktivno sudjelovali članovi Skupštine i Upravnog odbora. Raspravljalo se o ciljevima razvoja, financijskoj alokaciji, mehanizmima provedbe i administraciji LRS-a.

LAG Moslavina je identificirao nekoliko ključnih potreba za razvoj. Prva je jačanje konkurentnosti gospodarstva korištenjem unutarnjih resursa, umrežavanjem pružatelja usluga i proizvođača, poticanjem zelenih poslova i digitalnih tehnologija, te revitalizacijom starih zanata i rukotvorina. Druga je razvoj identitetske proizvodnje hrane, podržavajući male poljoprivredne proizvođače, modernizirajući proizvodnju i proširujući prodajne kanale, uz promicanje svijesti o važnosti lokalne hrane. Treća ključna potreba je razvoj održivog turizma. Potrebno je revitalizirati tradicionalne djelatnosti na ruralnim domaćinstvima, razviti cjelovite turističke proizvode, poticati zelene poslove u turizmu i modernizirati turističku infrastrukturu. Stvaranje prepoznatljivog turističkog branda Moslavine i umrežavanje dionika važni su za razvoj turizma.

Zaštita okoliša i održivo korištenje prirodne i kulturne baštine također su ključne. Potrebno je ulagati u edukaciju, promicati obnovljive izvore energije i očuvati zelene površine. Posljednja potreba je poboljšanje kvalitete života u ruralnim zajednicama. Važno je smanjiti iseljavanje mladih, ulagati u infrastrukturu, podržavati kulturna i društvena događanja, te poticati aktivnosti žena i starijih osoba.

Cilj LAG-a Moslavina do 2029. godine je jačanje lokalnih potencijala i suradnje među sektorima i generacijama. Podrškom poljoprivredi, razvojem turizma, zaštitom okoliša i unapređenjem kvalitete života u ruralnim zajednicama, LAG će doprinijeti otvaranju novih radnih mjesta i razvoju Moslavine.

Podaci o infrastrukturi i razvojnim pokazateljima za LAG Moslavina pružaju važan uvid u specifičnosti tog ruralnog područja. Na temelju tih informacija, LAG Moslavina može identificirati područja u kojima još može povećati svoje aktivnosti i dodatno doprinijeti razvoju (Lugar, 2016):

- Nerazvrstane ceste: slično kao i kod drugih LAG-ova, LAG Moslavina se suočava s izazovom infrastrukture, posebno nerazvrstanih cesta. Potrebno je uložiti napore u uređenje tih cesta kako bi se omogućila bolja povezanost i pristup ruralnim dijelovima područja. Ukupno je 204,66 km neasfaltiranih cesta i 798,17 km asfaltiranih cesta.
- Brzi internet: dobra pokrivenost brzim internetom, koja obuhvaća 95% područja LAG-a, ključna je za poticanje razvoja ruralnih područja. To omogućuje pristup informacijama, digitalnom gospodarstvu i povećava konkurentnost lokalnog poslovanja.
- Infrastruktura za električnu energiju i plin: visoka pokrivenost električnom mrežom (96,18%) i plinom (više od 80% naselja) osigurava osnovnu infrastrukturu za stanovništvo i gospodarstvo, što je važno za kvalitetu života i razvoj poduzeća.
- Reciklažno dvorište i nedostatak odlagališta građevinskog otpada: plan izgradnje reciklažnog dvorišta pozitivno doprinosi održivom upravljanju otpadom. Međutim, potrebno je rješenje za odlaganje građevinskog otpada kako bi se spriječilo nekontrolirano odlaganje i zaštitio okoliš.
- Udio pripadnika manjina: sa 6,43% stanovnika koji čine pripadnici manjina, LAG Moslavina ima raznoliko stanovništvo, što može doprinijeti kulturnoj i društvenoj raznolikosti.
- Ekonomski pokazatelji: prosječni dohodak po stanovniku prema popisu iz 2021. iznosio je 3.219,20 eura, dok su prosječni izvorni prihodi JLS po stanovniku bili 248,78 eura. Prosječna stopa nezaposlenosti iznosila je 0,19% što ukazuje na potrebu za stvaranjem radnih mjesta i gospodarskim rastom.
- Obrazovanje i razvijenost: udio obrazovanog stanovništva u radnoj aktivnoj populaciji od 73,3% (2021. godine) ukazuje na potencijal za visoko obrazovane radnike. Indeks

razvijenosti područja LAG-a iznosio je 83,71% u 2021. godini, što ukazuje na razinu razvoja i potrebu za daljnjim unapređenjem.

Ovi podaci pružaju temeljnu sliku o izazovima i potencijalima ruralnog područja LAG-a Moslavina, ističući važnost usmjerenih napora i projekata kako bi se potaknuo održivi razvoj, poboljšala infrastruktura te ekonomska situacija, te kako bi se sačuvala kulturna raznolikost i okoliš.

Kroz razdoblje od provedbe IPARD programa pa sve do LRS-a 2023.-2027., LAG Moslavina zadržava iste ciljeve: unapređenje gospodarstva i konkurentnosti područja, efikasno upravljanje razvojnim resursima i potencijalima, te očuvanje kulturne i prirodne baštine, uz podizanje kvalitete života u ruralnim zajednicama. No, nedostatak potpunog ostvarenja ovih ciljeva ukazuje na potrebu prilagodbe strategija. Također, istaknuta je važnost identifikacije novih ciljeva kako bi se zamijenili oni koji su već ostvareni.

Uz to, moguće je primijeniti niz preporuka kako bi se riješili izazovi i postigli postavljeni ciljevi. To obuhvaća jačanje suradnje s relevantnim dionicima, analizu provedenih aktivnosti i postignutih rezultata, kontinuirano praćenje i evaluaciju, stvaranje partnerstava i mreža suradnje, educiranje i osnaživanje dionika, te primjenu inovativnih pristupa i tehnologija. Integracija ovih preporuka omogućuje LAG-u Moslavina uspješno rješavanje izazova i postizanje ciljeva, pridonoseći održivom razvoju i prosperitetu ruralnog područja.

4.4. Intervju

U sklopu istraživanja, provedeno je deset telefonskih intervjua s članovima LAG-a Moslavina. Fokus razgovora bio je na njihovom zadovoljstvu trenutnim aktivnostima LAG-a, motivima za pridruživanje te preporukama za poboljšanje rada LAG-a. Analiza mišljenja članova LAG-a Moslavina ima za cilj stvaranje sveobuhvatnog prikaza njihovih iskustava i stavova, s namjerom poticanja razgovora o mogućim inicijativama za jačanje učinkovitosti LAG-a Moslavina i daljnji razvoju lokalne zajednice.

4.4.1. Motivi za učlanjenje

Učlanjenje u LAG predstavlja značajan korak za pojedince, poduzetnike i organizacije koje žele aktivno sudjelovati u poticanju razvoja i unapređenju ruralnih područja Moslavine. Razlozi za ovakav angažman mogu biti raznoliki počevši od čežnje za jačanjem zajedništva.

„Prvenstveni motivi za učlanjenje bili su zajednički identitet ljudi, poslova na prostoru prirodne regije Moslavina.. Budući da je koncept poslovanja LAG-a Moslavina nešto što omogućava zajedničku suradnju svih gradova i općina sa područja prirodne regije Moslavine na taj način doprinosi bržem rastu i razvoju gradova i općina Moslavine u okviru čak javnog, civilnog i gospodarskog sektora s posebnim programima smatramo ga, dakle, osobitno značajnim za ove krajeve i općenito za ruralni razvoj ovoga kraja.“ (Žensko, 30 godina, Gospodarska udruženja i udruženja ustanova)

Odgovor u intervjuu o motivima za učlanjenje koji navodi član LAG-a Moslavina dobiven je i u anketnom istraživanju provedenom 2022. godine među članovima LAG-a Baranja. Naime, 21% ispitanika istaknulo je sudjelovanje u rješavanju lokalnih izazova kroz zajedničko djelovanje civilnog, javnog i gospodarskog sektora kao motiv za učlanjenje u LAG (Maršić, 2022.).

Jedan od razloga za učlanjenje u LAG bio je i suradnja s turističkim zajednicama, OPG-ovima i srodnim organizacijama radi zajedničke kulturne baštine te isticanje zajedničkog identiteta ljudi na području Moslavine.

„...imamo zajedničku bogatu povijest, običaje, kulturu, gospodarske djelatnosti i mislim da upravo zbog tih zajedničkih ajmo reć' karakteristika smo se učlanili u LAG radi znači suradnje sa ostalim TZ-ovima, OPG-ovima i sličnim organizacijama i ustanovama.“ (Žensko, 26 godina, Gospodarska udruženja i udruženja ustanova)

Vjerovanje da LAG Moslavina pruža platformu na kojoj se različite skupine ljudi, poslova i organizacija mogu udružiti radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva također je bio jedan od motiva za učlanjenje.

„Uvjerenje da je LAG dobar format za udruživanje aktivnih građana s područja moje regije koji bi zajedno radili na poticanju razvoja našeg kraja.“ (Muško, 40 godina, obrt)

Sudjelovanje u projektima se ističe kao ključan motiv za učlanjenje u LAG, jer članovi žele doprinijeti unaprjeđenju lokalne zajednice i postati graditelji pozitivnih promjena, dok istovremeno teže aktivnom sudjelovanju u lokalnom sustavu.

„Ubiti da budemo dio cjelokupnog sustava i da imamo tu izravnu vezu s LAG-om, natječajima i korisnicima i tako.“ (Žensko, 46 godina, d.o.o.)

„Htjeli smo se uključiti u ustanovu koja provodi razvojne projekte na našem području kako bi mogli sami sudjelovati u njima.“ (Žensko, 45 godina, javna ustanova)

Odgovori dobiveni u intervjuima s članovima LAG-a Moslavina poklapaju se s rezultatima anketnog istraživanja provedenog 2022. među članovima LAG-a Baranja. 58% ispitanika na pitanje o motivaciji za učlanjenje u LAG, istaknulo je sudjelovanje u raznim aktivnostima koje doprinose razvoju lokalne zajednice kao svoju glavnu motivaciju za učlanjenje u LAG (Maršić, 2022.).

Pozitivna iskustva s djelovanjem drugih LAG-ova također predstavljaju značajan motiv za članstvo. Osobe koje su već imale priliku svjedočiti uspješnim inicijativama drugih LAG-ova često se potiču na vlastito učlanjenje, očekujući slične pozitivne rezultate i u vlastitoj zajednici.

„Imali smo jedno dobro iskustvo LAG-om, ne s Moslavina, s nekim drugim. Pa kroz to jedno dobro iskustvo, onda smo se učlanili ne znajući ni sami koliko ćemo tu uspjeti imati nekakvih koristi, to bi sve trebalo nositi nekakvu korist jeli. Do sada nismo ništa koristili, baš nikakve benefite, ali ne isključujemo jednog dana jeli.“ (Muško, 69 godina, udruga)

4.4.2. Poznavanje aktivnosti LAG-a

Iz ovog pitanja želi se dobiti informacija o poznavanju aktivnosti LAG-a Moslavina, uvid u razumijevanje projekata, događanja i inicijativa, te razumjeti razinu angažiranosti sugovornika u tim lokalnim inicijativama.

LAG Moslavina igra ključnu ulogu u poticanju razvoja lokalne zajednice. Njezin uspjeh leži u angažmanu članova koji ne samo da su informirani o aktivnostima LAG-a, već su i aktivno uključeni u raznolike inicijative i projekte. Ova predana grupa članova igra ključnu ulogu u oblikovanju smjera zajednice prema dugoročnom razvoju.

„Jesmo, upoznati smo jako. Znači one mene redovito obavještavaju šta se u LAG-u točno radi, između ostalog znači tu i sudjelujem ja il' ne'ko drugi iz udruge sudjeluje u aktivnostima. A odradili smo jedan fenomenalan projekt dakle prekogranične suradnje... Pa smo tu stekli stvarno prekrasno iskustvo...“ (Muško, 49 godina, udruga)

„Uključeni smo u navedene aktivnosti. Sudjelovali smo u nekim projektima koje LAG provodi za ne znam, sad su imali za neku međunarodnu suradnju tako nešto, tako da uvijek imamo člana koji je uključen u takve aktivnosti.“ (Žensko, 46 godina, d.o.o.)

„Jesmo jesmo i upoznati smo i dakle TZG --- [grad] vrlo je aktivan član unutar članstva LAG-a Moslavina. U velik' broj aktivnosti smo uključeni, posebice u one koje se odnose na razvoj turizma na području grada --- i općenito na području Moslavine...“ (Žensko, 30 godina, Gospodarska udruženja i udruženja ustanova)

„Upoznat sam s aktivnošću LAG-a Moslavina te sam se posebno angažirao kao inicijator projekta brendiranje Moslavine na kojem sam vrlo aktivno radio od 2018. do 2022.“ (Muško, 40 godina, obrt)

Članovi, kroz svoje aktivnosti, direktno oblikuju promjene u zajednici, bilo da se radi o poticanju ruralnog razvoja, očuvanju kulturne baštine ili poticanju gospodarske aktivnosti. Njihova predanost stvaranju pozitivnih veza među lokalnim poduzetnicima, poljoprivrednicima, kulturnim radnicima i ostalima često rezultira novim projektima koji dodatno jačaju lokalnu zajednicu.

Iako je većina ispitanika upoznata s aktivnostima LAG-a, postoje i oni koji nisu.

„Ne, premalo. Nekakvih posebnih prilika nije bilo za upoznavanje sa radom, osim tih nekih poziva na skupštinu jeli. Tako da nismo se odazivali skupštini, ne zato što ne bi htjeli, nego se to uglavnom poklapalo s nekim drugim obavezama. Dakle nismo koristili ništa ... možda smo propustili neke prilike itd. A možda ćemo u budućnosti moći koristiti“ (Muško, 69 godina, udruga)

Navedeno nije samo slučaj u Hrvatskoj. Na neupoznatost s aktivnostima LAG-a u Češkoj pozornost je skrenula Boukalova sa suradnicima (2016.) koja ističe da lokalno stanovništvo trenutno ima ograničen pristup informacijama o učincima aktivnosti LAG-ova, iako su svjesni da LAG-ovi pružaju financijsku podršku za provedbu projekata. Ova ograničenost pristupa informacijama sprječava potpuno iskorištavanje potencijala ovih lokalnih partnerstava. Ipak, postoje LAG-ovi koji su već pokazali svoju sposobnost da utječu na promjenu paradigme. Iako su njihovi brojevi trenutno marginalni, ipak postoje.

Za skupinu članova, koja nije upoznata s aktivnostima LAG-a, važno je usmjeriti napore na poboljšanje komunikacije, pružanje dodatnih informacija o aktivnostima LAG-a i isticanje koristi sudjelovanja u projektima, a kako bi se to postiglo, postoji mnogo načina za okupljanje lokalnih sudionika (seminari, radionice, javni sastanci, mediji i telekomunikacije, te sajmovi i izložbe). Sajmovi i izložbe često su najčešći način okupljanja lokalnih sudionika kako bi se raspravljalo o potrebama zajedničkog interesa i kako bi postali svjesni različitih mišljenja i projekata za određeno područje ili područja (Mijić, 2021.).

4.4.3. Mišljenje o raspodjeli financijskih sredstava

Uvođenje ravnoteže u raspodjelu financijskih sredstava unutar LAG-a uvijek je ključno pitanje koje odražava transparentnost, učinkovitost i pravednost unutar organizacije. Razmatranje kvalitete ove raspodjele postavlja temelj za razumijevanje koliko su resursi iskorišteni u skladu s ciljevima LAG-a i potrebama lokalne zajednice.

Članovi LAG-a Moslavina koji su zadovoljni raspodjelom financijskih sredstava pohvaljuju transparentnost, suradnju s partnerima, te podržavaju diferencijaciju iznosa ovisno o veličini LAG-a. Imaju povjerenje u pravednost raspodjele, usklađenost s lokalnom razvojnom strategijom i uvjerenje da trenutni sustav ne zahtijeva značajne promjene.

„Pa kvalitetno je, okej je.“ (Žensko, 33 godine, d.o.o.)

„U suštini smatramo da je raspodjela financijskih sredstava kvalitetna odnosno prvi kriterij koji bi posvjedočio tome da je kvalitetna je to što je usklađena s lokalnom razvojnom strategijom, tako da tu se ne bi trebalo ništa previše mijenjati po našem mišljenju.“ (Žensko, 30 godina, Gospodarska udruženja i udruženja ustanova)

„Smatramo da je zaista kvalitetna. Zbog toga što znači na tim natjecajima ako je prijavitelj zadovoljio uvjete dobio je znači i potporu.“ (Žensko, 28 godina, Javna uprava)

„Smatram da je kvalitetna, s ovog nekog stajališta mislim da se stvari sasvim okej sufinanciraju i prema jedinicama lokalne samouprave, prema malim OPG-ovcima, imaju tu i ove malo veće OPG-ove u pitanju, tako da ono smatram da je oke.“ (Žensko, 46 godina, d.o.o.)

Jedan član LAG-a prepoznaje ograničenja u financijskim resursima te smatra da je raspodjela sredstava u redu s obzirom na dostupna sredstva.

„Pa ja mislim s obzirom da oni nemaju neka velika financijska sredstva nije to sad kad računate tih nekakvih 10-ak miliona eura na 4 godine. Nije to sad ne znam šta, tak da mislim da je u redu.“ (Muško, 49 godina, udruga)

S druge strane, postoje i sugovornici koji iznose negativno mišljenje o raspodjeli financijskih sredstava koja su ograničena za određene sektore, pri čemu se primjećuje smanjenje broja prijava i podrške poljoprivrednicima. Izražavaju i nezadovoljstvo neujednačenom raspodjelom sredstava, pri čemu manji LAG-ovi dobivaju gotovo jednake iznose kao i veći, unatoč različitim potrebama. Članovi ističu potrebu za promjenom pristupa, te traže pravedniju raspodjelu, veću podršku različitim sektorima i povećanu transparentnost u oblikovanju programa.

„...Jedino šta je nama tu sad problem, što smo relativno veliki LAG, a zakon ti tretira isto svaki LAG bez obzira koliko bili veliki ili mali. Tak' da recimo nekakav LAG koji je i 10 puta manji će dobit' praktično ista sredstva ko i mi.“ (Muško, 69 godina, udruga)

„Raspodjela financijskih sredstava bi mogla biti kvalitetnija. U javnom sektoru bi trebalo više ulagati u razvojne projekte, a manje u infrastrukturne koji su ionako obaveza jedinica lokalne samouprave i za koje postoje EU fondovi. Naglasak bi više trebalo staviti na projekte koji imaju korist za više jedinica lokalne samouprave te bi trebalo više ulagati u zajedničke projekte, a ne u projekte pojedine jedinice lokalne samouprave. Što se tiče realnog sektora trebalo bi ulagati u veće projekte, poticati profesionalce, a ne hobiste. U civilnom sektoru, kao i u javnom bi trebalo ulagati u udružene projekte. Ukupno gledano korisnije bi bilo da se ulaže u manje velikih projekata, nego u puno malih koji nemaju značajan utjecaj na razvoj regije“ (Muško, 40 godina, obrt)

„...iskreno ovoga mislim da bi se čak trebali malo više financirati ovi OPG-ovi i druge organizacije koje tek zapravo počinju sa nečime kako bi ljudi ostajali ovdje, ovoga u našim krajevima, ne odlazili dalje.“ (Žensko, 26 godina, Gospodarska udruženja i udruženja ustanova)

Neki članovi LAG-a Moslavina izražavaju zabrinutost zbog nedostatka podrške za sektore izvan poljoprivrede, posebno ističući kulturu, kulturni turizam i lokalne udruge. Ova zabrinutost sugerira da trenutni sustav podrške možda ne uspijeva potpuno zadovoljiti potrebe ovih sektora, što bi moglo ograničiti njihov daljnji razvoj i doprinos lokalnoj zajednici.

„Pa trebalo bi se promijeniti zato što nisu svi sektori, ne radi se čak ni ravnomjerno, nego programski nisu pokriveni... Promjene bi svakako trebale biti jer smo svi mi članovi i na neki način sudjelujemo u kreiranju tog programa i očekujemo nekakvu aktivnost koja bi dobro došla i našoj djelatnosti. Htjeli bi znači ulaganja u ostale djelatnosti, mimo, nisu to djelatnosti, to su područja. Što se tiče nekakvih lokalnih kulturno-umjetničkih društava, udruga građana, znači, koji recimo, udruge barataju s jako malo količinom financijskih sredstava, a imaju programe koji uključuju različite skupine i društvene i dobne skupine građana. Znači udruge se teško mogu prijaviti ako nisu iz domene poljoprivrede, uopće za sredstva LAG-a“ (Žensko, 40 godina, Javna ustanova)

„Mislim da nije dobra, mislim da nije dobra, mislim da se u svim tim razvojnim politikama premala važnost stavlja na kulturu i kulturni turizam općenito, a to je nešto što može donijeti jako veliku korist lokalnom stanovništvu i zajednici u cjelini“ (Žensko, 45 godina, Javna ustanova)

U prijedlozima članova LAG-a Moslavina naglašava se potreba za promjenama u sustavu raspodjele sredstava. S obzirom na izražene nepravilnosti, ključno je implementirati pravednije kriterije dodjele sredstava i usmjeriti podršku prema raznolikim sektorima kako bi se potaknuo sveobuhvatan razvoj zajednice.

Prema istraživanju Lukića i Obad (2016.), istaknuta je važnost preispitivanja fokusa političkih i javnih rasprava u Hrvatskoj, koji često stavljaju naglasak na postotak sredstava EU-a iskorištenih u projektima. Naglašava se da evaluacija koja ne uzima u obzir stvarnu korist projekata za sve dijelove zajednice, poput inkluzivnih ili participativnih pristupa, nije u skladu s osnovnim načelima LEADER-a. Također, istraživanje sugerira da samo uključivanje manje privilegiranih grupa u planiranje projekata ne osigurava automatski efikasno korištenje sredstava.

4.4.4. Uloga LAG-a u lokalnom razvoju

Pitanje o važnosti LAG-a Moslavina kao razvojnog dionika na svom području ključno je jer nam pruža uvid u percepciju članova zajednice o doprinosu LAG-a lokalnom razvoju. Odgovori na ovo pitanje omogućuju analizu utemeljenosti zajedničkog identiteta, razumijevanje ključnih izazova i potreba te procjenu usmjerenosti LAG-a prema stvarnim potrebama članova. Također, ovo pitanje otvara prostor za identifikaciju mogućih poboljšanja u radu LAG-a, ukoliko postoji percepcija nedostatka doprinosa ili neadekvatnog usmjeravanja resursa. Time se dobiva vrijedan uvid u dinamiku lokalnog razvoja i osnažuje zajednica u procesu ostvarivanja održivog i inkluzivnog lokalnog razvoja. Postoje različite perspektive unutar članstva LAG-a Moslavina u vezi s pitanjem važnosti samog LAG-a kao razvojnog dionika na njihovom području. Dok su neki članovi uvjereni u ključnu ulogu LAG-a i njegov pozitivan doprinos lokalnom razvoju, postoje i oni koji ne dijele isto uvjerenje i smatraju LAG manje bitnim ili čak nevažnim.

U nastavku teksta fokus je stavljen na članove koji smatraju da je LAG Moslavina važan razvojni dionik. Njihovo pozitivno stajalište proizlazi iz opažanja konkretnih pozitivnih promjena ili rezultata koje su rezultat provođenja projekata LAG-a na lokalnom području. LAG vide kao ključnu organizaciju koja potiče suradnju između različitih sektora, jača lokalni identitet i omogućuje provedbu inicijativa usmjerenih prema održivom razvoju.

„Čak ću reć' kod nas je sigurno važan..“ (Muško, 49 godina, obrt)

„Smatram da je važan, a zašto, zato što djeluje za naše područje na neki način dobiva se mogućnost za alociranje dodatnih sredstava za naše područje.“ (Žensko, 46 godina, d.o.o.)

„Da, LAG Moslavina jest važan razvojni dionik područja na kojem djeluje prvenstveno jer potiče članove lokalne zajednice, i to u svakoj od općina i gradova obuhvaćenih LAG-om, na aktivnosti koje doprinose razvoju tih područja, od javne, do gospodarske i civilne interesne skupine Moslavine“ (Žensko, 30, Gospodarska udruženja i udruženja ustanova)

„Je, vrlo je važan zbog toga što teži zapravo tom razvoju turizma i plasiranju proizvoda na svjetsko tržište.“ (Žensko, 28 godina, Javna uprava)

Odgovori članova LAG-a odražavaju raznolikost stajališta unutar same organizacije, pri čemu se istovremeno primjećuje opća svijest o ključnoj ulozi LAG-a u oblikovanju lokalnog razvoja.

Njihovo aktivno uključivanje u LAG proizlazi iz uvjerenja u sposobnost LAG-a da artikulira zajedničke interese, ostvari pozitivne promjene te pruži podršku raznolikim lokalnim projektima i inicijativama. Dio članova prepoznaje ključnu ulogu LAG-a u poticanju lokalnog razvoja, vjerujući u sposobnost LAG-a da artikulira zajedničke interese te ostvari pozitivne promjene. S druge strane, drugi izražavaju suprotno mišljenje, dovodeći u pitanje važnost i doprinos LAG-a u ostvarivanju razvojnih ciljeva na području Moslavine. Jedan dio članova izražava uvjerenje da LAG nije važan razvojni dionik, ističući nedovoljnu informiranost stanovništva o postojanju LAG-a te nedostatak jasne svijesti o njegovoj svrsi i mogućnostima koje pruža stanovništvu.

„Mislim da nije važan sad nešto pretjerano zato što još dobar dio stanovništva s područja LAG-a uopće ne zna da LAG postoji, čemu služi, zašto je osnovan i koje su mogućnosti uopće stanovništvu LAG-a koje mogu iskoristiti.“ (Žensko, 33 godine, d.o.o.)

Članovi također smatraju da je djelovanje LAG-a ograničeno na usko područje, što ne doprinosi dovoljno širem i značajnijem razvoju regije.

„Ne... Mislim da to može biti, ali ne ovako uskim područjem djelovanja.“ (Žensko, 40 godina, Javna ustanova)

Osim toga, neki članovi ukazuju na percepciju nedostatka usmjerenja LAG-a prema strateškim projektima koji bi povezali regiju i pridonijeli cjelokupnom razvoju. Oni sugeriraju da bi LAG trebao ulagati više sredstava u projekte od šireg značaja, umjesto što se fokusira na specifične sektore poput poljoprivrede.

„Smatram da se LAG Moslavina nije pozicionirao kao važan razvojni dionik jer ne ulaže dovoljno sredstava u strateške projekte koji povezuju regiju i koji su važni za razvoj čitave regije. Pozitivan utjecaj LAG-a vidim u tome da je uspio povući određena sredstava i usmjeriti ih na ulaganja u regiji te tako i u određenoj mjeri pomoći poljoprivrednim proizvođačima i jedinicama lokalne samouprave.“ (Muško, 40 godina, obrt)

4.4.5. Uloga LAG-a Moslavina u poticanju otvaranja novih radnih mjesta

Postavljanje pitanja o doprinosu LAG-a Moslavina otvaranju novih radnih mjesta, uključujući samozapošljavanje, omogućuje nam bolje razumijevanje njegove ključne uloge u poticanju gospodarskog razvoja na tom području. Razmatranje učinka LAG-a na stvaranje radnih mjesta bitno je za dublje razumijevanje njegovog utjecaja na lokalnu zajednicu i uspješnost inicijativa u poticanju zaposlenosti.

Većina intervjuiranih članova LAG-a Moslavina izražava pozitivan stav o doprinosu ovog lokalnog partnerstva zapošljavanju. Članovi vjeruju da LAG aktivno pridonosi otvaranju novih radnih mjesta, posebice kroz poticanje održivog razvoja ruralnih područja. Neki ističu indirektni doprinos putem provođenja raznolikih projekata te naglašavaju važnost zadržavanja mladih i obrazovanih ljudi u lokalnoj zajednici. Osim toga, pozitivan učinak pripisuje se aktivnom djelovanju LAG-a, koji se smatra ključnim faktorom u ostvarivanju pozitivnih rezultata.

„Pa vjerujem da je upravo kroz te projekte. Vjerujem da je pomog'o sad možda ne tol'ko direktno kol'ko indirektno, al' smatram da je pomog'o.“ (Žensko, 46 godina, d.o.o.)

„Jest, LAG Moslavina pripomogao je u sferi zapošljavanja i samozapošljavanja budući da osigurava resurse za održivi razvoj ruralnih područja i to upravo otvaranjem tih novih radnih mjesta ovdje na području Moslavine, ali i zadržavanjem mladih i obrazovanih ljudi na istom.“ (Žensko, 30 godina, Gospodarska udruženja i udruženja ustanova)

„Je je, definitivno je s obzirom znači na svoje aktivno djelovanje.“ (Žensko, 28 godina, Javna uprava)

„Ja vjerujem da da“ (Muško, 69 godina, obrt)

Važno je napomenuti da postoje i neki članovi koji iznose suprotno mišljenje, sugerirajući da LAG Moslavina možda nije ostvario značajan učinak u otvaranju novih radnih mjesta ili samozapošljavanju. Neki od tih članova mogu izražavati rezerve ili sumnje u učinkovitost specifičnih programa ili projekata koje je LAG implementirao u svrhu poticanja zapošljavanja. Osim toga, neka od suprotnih stajališta mogu proizlaziti iz općenite percepcije nedostatka

konkretnih rezultata ili transparentnosti u vezi s provedbom inicijativa koje su usmjerene prema radnom tržištu.

„Ne. Pa prvo LAG nema nikakvih natječaja gdje bi se mogla otvorit' nova radna mjesta, a isto tako i samozapošljavanje“ (Žensko, 33 godine, d.o.o.)

„Ne.“ (Žensko, 40 godina, Javna ustanova)

„Ovo je pitanje koje nije stvar nečijeg mišljenja, nego egzaktnog podatka. LAG Moslavina bi trebao imati podatak koliko je otvoreno radnih mjesta kroz provedbu projekata LAG-a.“ (Muško, 40 godina, obrt)

Raznolikost mišljenja u vezi s doprinosom LAG-a zapošljavanju primijećena je i u istraživanju Vinišćak (2016.). Rezultati telefonske ankete s 22 LAG-a u Hrvatskoj koju su proveli pokazuju da sudionici nisu ocijenili utjecaj LAG-ova na stvaranje novih radnih mjesta i zapošljavanje mladih ni izrazito lošim ni izrazito dobrim. Umjesto toga, ti su parametri ocijenjeni prosječnom ocjenom "dobar".

4.4.6. Utjecaj korisnika sredstava LAG-a na razvoj ruralnog područja Moslavine

Postavlja se pitanje o utjecaju korisnika sredstava LAG-a na razvoj ruralnog područja. Ova tema odražava važnost uloge koju zajednica i pojedinci igraju u ostvarivanju ciljeva ruralnog razvoja, a istražuje se na koji način korisnici financijskih potpora LAG-a doprinose općem napretku i prosperitetu ruralne zajednice.

Svi intervjuirani izražavaju uvjerenje da korisnici sredstava LAG-a Moslavina imaju značajan i pozitivan utjecaj na razvoj područja Moslavine. Njihovi osvrti odražavaju uvjerenje da korisnici, uključeni u razne sektore poput poljoprivrede, turizma i očuvanja kulturne baštine, igraju ključnu ulogu u oblikovanju progresivnog razvoja ruralnog područja. S posebnim naglaskom na podršku europskim inicijativama za povezivanje zajednica putem LAG-ova, korisnici sredstava percipiraju se kao pokretači pozitivnih promjena i unaprjeđenja gospodarske, kulturne te turističke dinamike u Moslavini.

„Većina korisnika sredstava LAG-a su poljoprivredni proizvođači koji svojim aktivnostima utječu na razvoj ruralnog područja bez obzira na dodijeljena sredstva. Posebno u pogledu proizvodnje hrane, obrađivanja zemlje, zapošljavanja i samozapošljavanja, zadržavanja ljudi na selu itd.“ (Muško, 40 godina, obrt)

„Da, kao što sam navela, odabrani korisnici za sufinanciranje su stvarno kvalitetna gospodarstva koja se zaista bave poljoprivredom i to im je primarni izvor prihoda, a samim tim i promoviraju područje LAG-a i razvijaju ovaj ruralni dio“ (Žensko, 33 godine, d.o.o.)

„Dakako, upravo su korisnici sredstava LAG-a oni koji neposredno utječu na osmišljavanje i realizaciju aktivnosti koje posljedično doprinose razvoju tih područja. Korisnici sredstava zapravo su zaslužni za ovo područje jer čuvaju svoju kulturu i svoju prirodnu baštinu, te rade na razvoju gospodarstva koji temeljenog na održivom korištenju prirodnih resursa“ (Žensko, 30 godina, Gospodarska udruženja i udruženja ustanova)

„Pa sudjeluju u razvoju zato što sva sredstva koja se ulažu, ulažu se u lokalnom području i naravno da je to vidljivo u lokalnoj zajednici.“ (Žensko, 45 godina, Javna ustanova)

„... Svaki doprinos koji oni čine, a čine to je vrlo važno“ (Muško, 69 godina, udruga)

„Smatramo znači da utječu razlog je zapravo što znači nakon tih preraspodjele sredstava dolazi zapravo do izgradnje i raznih hala, farmi, poslovnih zgrada, centara itd.“ (Žensko, 28 godina, Javna uprava)

Neki ispitanici izražavaju sumnje u dugoročnost i održivost projekata razvoja područja. Ti ispitanici naglašavaju potrebu za pažljivijim planiranjem kako bi se osigurala trajnost inicijativa. S druge strane, pojedinci iznose stavove da su iznosi alociranja sredstava premali, što može ograničiti obim projekata i njihov dugoročni utjecaj na razvoj Moslavine.

„...Jedino pitanje je dugoročnosti i održivosti, nadam se da ti projekti neće završiti tako da su gotovi kada završi projektni ciklus.“ (Žensko, 45 godina, Javna ustanova)

„...ali sad' opet dolazimo upravo iznosa koji se alocira to su opet, to ne možemo reći da su to neki veliki utjecaji, ali da ima utjecaj.“ (Žensko, 46 godina, d.o.o.)

„...Velim, opet sve moraš staviti u rang kol'ko je novaca, 2 miliona eura na području na kojem živi, sad ću te lagat', al' mislim da je bilo oko 80 000 ljudi, kol'ko se tu može napraviti', to je tako. Odlično oni rade, ja sam mislio o LAG-ovima prije nego sam se uključio u rad LAG-a, ja sam mislio da je to praktički beskorisno.“ (Muško, 49 godina, udruga)

Transparentno praćenje i izvještavanje o rezultatima nakon završetka projektnih ciklusa može pridonijeti povjerenju dionika i ukazati na stvarni utjecaj inicijativa LAG-a na lokalnu zajednicu. Također, važno je kontinuirano dijalogom odgovarati na financijska ograničenja, pružajući jasno razumijevanje očekivanja i realnosti u radu LAG-a. Ovo može doprinijeti izgradnji pozitivnog odnosa s dionicima te optimizaciji resursa za postizanje što većeg učinka.

4.4.7. Zadovoljstvo životom na području LAG-a i potencijalne mogućnosti poboljšanja kvalitete života

U mnogim aspektima, život na području LAG-a igra ključnu ulogu u svakodnevnom životu zajednice. Započinjući istraživanje individualnih perspektiva i očekivanja, razmatranje zadovoljstva životom i potencijalnih poboljšanja koje LAG može donijeti postaje važno. Otvara se prostor za introspekciju i iznošenje stajališta o sadašnjem stanju, ali i o potencijalnim mogućnostima unaprjeđenja života u lokalnoj zajednici kroz aktivnosti LAG-a.

Osvrti na intervjue ukazuju na raznolike perspektive članova zajednice o utjecaju LAG-a Moslavina na život i razvoj područja. Postoje pozitivni komentari koji ističu doprinos LAG-a, posebno u području poljoprivrede, vinogradarstva te turizma. Naglašava se važnost podrške LAG-a u očuvanju lokalnih tradicija i prirodnih ljepota.

„LAG pripomaže, daje nekakav doprinos“ (Muško, 69 godina, udruga)

„Poboljšava, ja sam zadovoljan, mislim ja uvijek kažem da je +4, ja sam sebi život organizir'o točno kako sam htio... Ovoga, ljudi ima svakakvih, ja nisam neki živčan čovjek i nisam ne znam šta, meni je lijepo“ (Muško, 49 godina, udruga)

„Ja sam zadovoljna, al' kažem ja nemam neke, ja kao nisam korisnik samog LAG-a tak da ono, ja osobno nemam neke koristi“ (Žensko, 46 godina, d.o.o.)

„Zadovoljan sam životom na području LAG-a i mislim da Moslavina ima svijetlu budućnost.“ (Muško, 40 godina, obrt)

Unatoč prepoznatim pohvalama, uočavaju se i konstruktivne primjedbe zajednice vezane uz rad LAG-a Moslavina. Naglašava se potreba za proširenjem djelovanja LAG-a, pružanjem snažnije podrške udrugama građana te programima s fokusom na unaprjeđenje kvalitete života. Nadalje, ističe se nužnost jače prisutnosti LAG-a na lokalnoj razini, poboljšane komunikacije s članovima te transparentnosti u provedbi projekata. Ove konstruktivne sugestije pružaju smjernice za daljnju prilagodbu LAG-a potrebama i očekivanjima lokalne zajednice, uz važnost aktivnog sudjelovanja članova u oblikovanju budućnosti LAG-a Moslavina. Njihovi prijedlozi doprinose procesu donošenja odluka te potiču suradnju između LAG-a i lokalne zajednice u ostvarivanju zajedničkih ciljeva.

„Ne smiju se baviti samo sobom, moraju se baviti i drugima. Koliko se bave sobom, a koliko drugima...“ (Muško, 69 godina, udruga)

„...mislim da ni jedno igralište nije obnovljeno ili napravljeno sredstvima LAG-a... ali premalo ulažu u kvalitetu života na nekom području što bi više pridonijelo zadržavanju stanovnika i općenito kvalitetom života na nekom području... premalo ulaže u neku javnu, i posjetiteljsku i kulturnu infrastrukturu koja bi više pridonijela razvoju.“ (Žensko, 45 godina, Javna ustanova)

„LAG bi mogao poboljšati kvalitetu života kroz ulaganje u strateške razvojne projekte na kojima se udružuje više jedinica lokalne samouprave, kroz povezivanje sektora s područja regije i kroz smanjenje utjecaja politike na rad LAG-a.“ (Muško, 40 godina, obrt)

„Tako vjerujemo da će zapravo i LAG još više poboljšati kvalitetu života novim i većim ulaganjima što se tiče znači gospodarstva i cjelokupnog ruralnog razvoja.“ (Žensko, 28 godina, Javna uprava)

„Pa LAG kao LAG sam možda ako bi imao drugačije ideje koje zapravo nisu, ajmo reći poznate na ovom području, ali ovoga, mislim kažem, mi ovdje što smo, ajmo reći u sklopu LAG-a,

stvarno evo imamo i sastanke i sve, pokušavamo, stvarno da izgradimo nešto, izgradimo identitet i bolji standard ovdje, tako da vjerujem da u budućnosti bude bolje nego što je sad.“ (Žensko, 26 godina, Gospodarska udruženja i udruženja ustanova)

„Poboljšanje kvalitete života na ovom području, da moguće je, mogao bi se ostvariti većim ulaganjem u razvoj turizma, posebice ruralni i aktivni, u čemu LAG Moslavina ima utjecaja i na tome radi, što je pozitivan primjer.“ (Žensko, 30 godina, Gospodarska udruženja i udruženja ustanova)

„udruge građana često imaju programe i mislim da je to jedan dio kojem nedostaje sufinanciranja za njihove programe. To su ljudi koji najčešće volontiraju, stručni su, ne moraju bit' stručni, al' pridonose zajednici u svakom slučaju u svoje slobodno vrijeme. LAG bi mogao poboljšati kvalitetu života svakako, ali sad, dal' je to uključivanje više dionika, znači da se članstvo malo drugačije povećá, slabo se reklamiraju, izlaze,“ (Žensko, 40 godina, Javna ustanova)

Ovi konstruktivni prijedlozi ne samo da ukazuju na moguće prilagodbe unutar LAG-a prema specifičnim potrebama lokalne zajednice, već postavljaju temelje za aktivnu suradnju između članova zajednice, LAG-a i ostalih dionika. U novom LRS-u LAG-a Moslavina, planira se aktivno uključivanje navedenih prijedloga kao ključnih smjernica za djelovanje. Otvorena vrata za suradnju stvaraju dinamično okruženje u kojem se mogu ostvariti zajednički ciljevi, potiče se dijalog te se promiče održivi razvoj kroz sinergiju različitih perspektiva i resursa. Osim toga, planiraju se inicijative za promicanje inkluzivnih i participativnih pristupa kako bi se osiguralo da su potrebe i perspektive svih članova zajednice uključene u proces donošenja odluka. Kroz te aktivnosti, LAG Moslavina će nastojati ostvariti svoju viziju održivog razvoja regije Moslavine, uzimajući u obzir različite potrebe i interese lokalnog stanovništva. Lež (2019.) u svom istraživanju također ističe zaključke do kojih se došlo i prilikom ovog istraživanja među članovima LAG-a Moslavina. On navodi kako evaluacija LEADER pristupa otvara prostor za potencijalna poboljšanja putem nekoliko ključnih koraka. Prvo, važno je ojačati temeljni princip sudjelovanja "odozdo prema gore", potičući lokalne dionike na aktivno uključivanje u procese donošenja odluka koji se odnose na razvoj njihovih područja. Nadalje, nužno je proširiti krug dionika uključujući predstavnike gospodarskih i civilnih interesnih skupina kako bi se osigurala raznovrsna perspektiva i podrška za provedbu programa. Uz to, važno je smanjiti administrativna opterećenja koja mogu otežavati vođenje organizacija poput Lokalnih akcijskih

grupa (LAG-ova) te implementaciju Lokalnih razvojnih strategija. Konačno, ključno je organizirati nadležna tijela kao partnere i podršku u provedbi LEADER-a, umjesto ih promatrati samo kao instance nadzora i kontrole. Ovakav pristup bi pružio bolju podršku lokalnim inicijativama i doprinio efikasnijoj provedbi LEADER-a na lokalnoj razini. U tom kontekstu, LAG Moslavina također bi trebao prepoznati značaj ovih koraka i prilagoditi svoje aktivnosti kako bi postigao sličan napredak.

5. ZAKLJUČAK

U ovom diplomskom radu istražen je utjecaj Lokalne akcijske grupe (LAG) Moslavina na ruralni razvoj regije Moslavina. Kroz analizu dostupnih podataka, istražene su aktivnosti LAG-a Moslavina, njegovi projekti i programi te njihov doprinos razvoju ruralnih područja. Rezultati istraživanja pokazuju da je LAG Moslavina imao značajan pozitivan utjecaj na razvoj lokalne zajednice kroz provedbu različitih inicijativa usmjerenih na unapređenje poljoprivrede, turizma, ruralnog poduzetništva i infrastrukture.

Rezultati istraživanja su pokazali da je dio ispitanika izrazito zadovoljan postignutim rezultatima i angažmanom LAG-a. Oni kao prednosti ističu poboljšanja u poljoprivredi, turizmu te podršku ruralnom poduzetništvu kao ključne faktore koji su doprinijeli razvoju Moslavine. Ipak, postoje i neki nedostaci u radu LAG-a prema mišljenju dijela ispitanika, a oni se očituju u nedostatku transparentnosti prilikom donošenja odluka ili nedovoljnoj uključenosti lokalnog stanovništva u procese planiranja i provedbe projekata. Osim toga, neki su ukazali na izazove u komunikaciji između članova LAG-a i ostalih dionika u zajednici, što je rezultiralo nedovoljnom informiranošću o aktivnostima LAG-a.

Unatoč divergentnim mišljenjima, postoji opća suglasnost o potrebi za kontinuiranim angažmanom svih dionika u procesu ruralnog razvoja. Nedostatak financijskih sredstava, kao i administrativne prepreke i dalje su prisutni kao izazovi koji zahtijevaju sveobuhvatan pristup i trajnu posvećenost.

U skladu s rezultatima istraživanja, preporučuje se daljnje jačanje partnerstva između javnog, privatnog i civilnog sektora kako bi se osigurala održivost postignutih rezultata. Također, naglašava se važnost kontinuiranog praćenja i evaluacije provedenih aktivnosti kako bi se identificirale mogućnosti za poboljšanje i inovacije. Aktivno uključivanje lokalnog stanovništva u proces donošenja odluka i transparentnost u radu LAG-a ključni su elementi koji mogu osigurati legitimnost i podršku zajednice u daljnjem razvoju Moslavine.

Uzimajući u obzir složenost ruralnog razvoja i raznolikost perspektiva unutar lokalne zajednice, ključno je kontinuirano raditi na uspostavljanju otvorenog i inkluzivnog dijaloga. Aktivno uključivanje dionika, transparentnost u donošenju odluka te prilagodljivost u provedbi projekata mogu osigurati da LAG Moslavina odgovara stvarnim potrebama i očekivanjima zajednice. Nadalje, potrebno je nastaviti s jačanjem kapaciteta LAG-a te promicanjem razmjene znanja i iskustava među dionicima kako bi se osigurala dugoročna održivost inicijativa usmjerenih na ruralni razvoj. Održavanje suradnje i partnerskih odnosa ključno je za stvaranje dinamičnog okruženja koje potiče inovacije i kontinuirani napredak.

6. LITERATURA

1. Benazić, D. (2017). Utjecaj LAG-ova na strukturne promjene ruralnog područja u Primorsko-goranskoj županiji, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:204:831796> - pristup: 04.04.2024.
2. Boukalova, K., Kolarova, A., Lostak, M. (2016.) Tracing shift in Czech rural development paradigm (Reflections of Local Action Groups in the media). *Agricultural Economics/Zemědělská Ekonomika*. 62.4: 149–159 Dostupno na: <https://agricecon.agriculturejournals.cz/pdfs/age/2016/04/01.pdf> - pristup: 06.04.2024.
3. Braun, V., Clarke, V. (2008). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*. 3(2): 77-101. Dostupno na: <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa> - pristup: 28.03.2024.
4. Čavrak, V. (2003). Održivi razvoj ruralnih područja Hrvatske. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 1(1): 62-76. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/26171> - pristup: 18.01.2024.
5. Franić, R. (2006). Politika ruralnog razvitka - nova politika za Hrvatsku. *Agronomski glasnik*, 68(3): 221-235. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/26547> - pristup: 18.02.2024.
6. HMRR (2013). IPARD jučer/danas/sutra. Zajedno za održivi razvoj Hrvatske. https://www.odraz.hr/wp-content/uploads/2020/10/ipard_jds_web.pdf - pristup: 18.02.2024.
7. HMRR (2013b). Hrvatski LAG-ovi. <https://hmrr.hr/leader/hrvatski-lag-ovi/> - pristup: 18.02.2024.
8. Hrvatska mreža za ruralni razvoj. Što je LAG?. <https://hmrr.hr/leader/sto-je-lag/> - pristup: 18.02.2024.
9. Ilak Peršurić, A.S., Juraković, L., Trošt, K., (2010) : Leader programi i njihova funkcija u ruralnom razvoju, Institut za poljoprivredu i turizam, Poreč
10. LEADER mreža Hrvatske. LEADER. <https://www.lmh.hr/leader-clld/leader> - pristup: 20.01.2024.
11. Lenart, A. (2015.). Lokalna razvojna strategija LAG-a „Moslavina“ za razdoblje 2014.-2020. i prijelazno razdoblje 2021.-2022. Logička matrica d.o.o. Dostupno na: <https://lag-moslavina.hr/Dokumenti> - pristup: 20.06.2023.
12. Lenart, A. (2023.). LOKALNA RAZVOJNA STRATEGIJA LAG-a MOSLAVINA ZA RAZDOBLJE 2023. - 2027. Dostupno na: [38](https://lag-</div><div data-bbox=)

- moslavina.hr/Portals/0/LRS%20LAG%20MOSLAVINA_FIN_V0_APPRRR.pdf?ver=xKTyT3-cRqdfj_1rpWNLcA%3d%3d - pristup: 20.06.2023.
13. Lež, T. (2019). Važnost i uloga stručnog usavršavanja u L.E.A.D.E.R. programu, Diplomski rad, Sveučilište Sjever. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr> - pristup: 04.04.2024.
 14. Lugar, T. (2016). LAG-ovi i politika ruralnog razvoja u Republici Hrvatskoj, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:114:439150> – pristup: 04.04.2024.
 15. Lukić, A., Obad, O. (2016). New Actors in Rural Development - The LEADER Approach and Projectification in Rural Croatia, *Sociologija i prostor*, 54(1 (204)): 71-90.
 16. Maršić, M. (2022). Projektni doprinos Lokalne akcijske grupe Baranja lokalnom i ruralnom razvoju, Diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet agrobiotehničkih znanosti Osijek. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:151:919786> - pristup: 12.04.2024.
 17. Mijić, Z. (2021). EU fondovi, LEADER pristup i lokalne akcijske grupe u funkciji ruralnog razvoja, s osvrtom na LAG-ove „Laura“ i „Bura“, Diplomski rad, Sveučilište u Zadru, Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:085514> - pristup: 01.04.2024.
 18. Ministarstvo poljoprivrede (2015) Pravilnik o provedbi podmjere 19.1 u okviru mjere „LEADER-CLLD“. Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014-2020. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_04_43_880.html - pristup: 20.01.2024.
 19. Ministarstvo poljoprivrede. (2013). Pravilnik o provedbi mjere 202- Priprema i provedba lokalnih strategija ruralnog razvoja. IPARD program. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_02_24_399.html - pristup: 20.01.2024.
 20. Olar A, Jitea MI. Enabling Factors for Better Multiplier Effects of the LEADER Programme: Lessons from Romania. *Sustainability*. 2021. 13(9):5184. Dostupno na: <https://doi.org/10.3390/su13095184> - pristup: 04.04.2024.
 21. Popović, T., Relja, R. (2015). Strategic planning and actors' perspectives in rural tourism, Međunarodni znanstveni simpozij Gospodarstvo istočne Hrvatske – jučer, danas, sutra, 4 (4): 439-453
 22. Ruralni razvoj. Program ruralnog razvoja 2014. – 2020. godine. <https://ruralnirazvoj.hr/prr-2014-2020/> - pristup: 22.04.2024.

23. Rypkema, D., (2018). Global Urban Development, Heritage Conservation and the Local Economy, 4(1): 1–8.
24. Štambuk, M. (2014.): Lica nigdine-društveni i prostorni okvir razvitka hrvatskog sela, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb
25. Štambuk, M., Šikić-Mićanović, L.(2014.): Ruralna općina: Sutra, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb
26. Tolić, S. and Markotić Krstinić, B. (2015). Implementation of LEADER measures of rural development in Croatia. Journal of Hygienic Engineering and Design, 10: 41-48.
27. Tufekčić, M., Tufekčić, Ž. (2013). EU politike & fondovi 2014 – 2020. Plavi partner d.o.o., Zagreb
28. Vinšćak, A. (2017). Uspješnost lokalnih akcijskih grupa u korištenju mjera ruralnog razvoja, Specijalistički diplomski stručni, Veleučilište u Križevcima, Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:185:597019> – pristup: 23.02.2024.

7. PRILOZI

Tablica 7.1. Profil sudionika istraživanja o LAG-u Moslavina

Sugovornik	Spol	Dob	Stručna sprema	Zanimanje	Organizacijski oblik djelatnosti	Godine uključenosti u LAG
S1	M	69	VSS	Predsjednik udruge	Udruga	3
S2	M	49	VSS	Direktor komunalnih servisa	Udruga	5
S3	Ž	33	VSS	Direktorica poduzetničkog centra	Firma (d.o.o.)	8
S4	Ž	46	VSS	Voditeljica stručnog razvoja	Firma (d.o.o.)	6
S5	Ž	30	VSS	Stručna suradnica za udruživanje i projektno planiranje	Gospodarska udruženja i udruženja ustanova	11
S6	Ž	45	VSS	Ravnateljica muzeja	Javna ustanova	1
S7	Ž	40	VSS	Ravnateljica muzeja	Javna ustanova	11
S8	Ž	26	VSS	Radnica u Turističkoj zajednici	Gospodarska udruženja i udruženja ustanova	8
S9	Ž	28	VSS	Viši stručni suradnik za proračun, financije i računovodstvo	Javna uprava	7
S10	M	40	VSS	Vlasnik obrta za poljoprivredu	Obrt	11

Izvor: Vlastita izrada

ŽIVOTOPIS

Lucija Idžanović, rođena 10. listopada 1998. godine u Zagrebu, odrasla je i danas živi u malom selu nadomak grada Vrbovca. Od malih nogu, Lucija je bila okružena prirodom i ruralnim okolišem, što je oblikovalo njezinu strast prema poljoprivredi i ruralnom razvoju. Nakon osnovne škole, Lucija je pohađala srednju ekonomsku školu u Vrbovcu, gdje je stekla temeljna znanja iz područja ekonomije.

Godine 2017., odlučila je nastaviti svoje obrazovanje na Visokom gospodarskom učilištu u Križevcima, upisujući Preddiplomski stručni studij poljoprivrede. Tijekom studija, Lucija je razvila interes za menadžment u poljoprivredi, shvaćajući važnost učinkovitog vođenja poljoprivrednih operacija i ruralnih projekata, te se na 2. godini studija odlučuje za smjer Menadžment u poljoprivredi.

Nakon završetka prijediplomskog studija 2021. godine, Lucija je odlučila proširiti svoje znanje i vještine upisom na diplomski studij Agrobiznis i ruralni razvitak na Agronomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od stranih jezika Lucija govori engleski, u razumijevanju, govoru i pisanju do razine B2.

Osim svoje ljubavi prema poljoprivredi, Lucija je poznata po svojoj predanosti brizi o starijim osobama u svom selu, pružajući im podršku i društvo u svakodnevnim aktivnostima.

Unatoč zahtjevnim obavezama studiranja, Lucija pronalazi vrijeme za svoj hobi - fotografiranje. Kroz objektiv kamere, Lucija izražava svoju kreativnost i bilježi ljepotu ruralnog krajolika i života.